

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Bojana Tizmonar Javornik

Mentorica: dr. Mirjana Ule

ZNAČILNOSTI DRUŽIN MLADOLETNIH STORILCEV KAZNIVIH DEJANJ

Diplomska naloga

Ljubljana, september 2002

VSEBINA

1.	Uvod.....	3
2.	Teoretski del	4
2.1.	Mladost in mladina	4
2.1.1.	Prehodnost mladine	4
2.1.2.	Individualizacija in globalizacija	7
2.1.3.	Socialna ranljivost	11
2.1.4.	Socialna izključenost	12
2.1.5.	Mladoletniško prestopništvo	17
2.2.	Družina in postmoderne spremembe	21
3.	Empirični del	28
3.1.	Oprelitev problema	28
3.2.	Metoda	29
3.3.	Kvantitativna analiza	30
3.3.1.	Zaposlenost staršev	30
3.3.2.	Stopnja izobrazbe staršev	31
3.3.3.	Šolanje mladostnikov	32
3.3.4.	Prosti čas mladostnikov	34
3.3.5.	Struktura družine	37
3.3.6.	Vrste kaznivih dejanj	39
3.4.	Kvalitativna analiza	39
3.4.1.	Medosebni odnosi	40
3.4.2.	Percepcija lastne avtoritete	45
3.4.3.	Pojavnost patoloških vzorcev vedenja	46
3.4.4.	Odnos mladostnika do postopka	49
4.	Interpretacija rezultatov	50
5.	Sklepne ugotovitve	53
6.	Literatura	56
7.	Priloga: Povzetek razgovora	57

1. UVOD

Ideja za diplomsko nalogo je refleksija mojega dela svetovalke v postopkih proti mladoletnim storilcem kaznivih dejanj, ki so bili v letu 2000 v pripravljalnem postopku na Okrožnem sodišču v Ljubljani.

V nalogi se ukvarjam z **družinskim kontekstom mladostnikov**, ki so bili obravnavani, zato v prvem delu *teoretičnega dela* želim najprej pojasniti *spremembe pojma mladosti in mladine, socialne ranljivosti in socialne izključenosti*.

V drugem delu teoretičnih izhodišč želim pojasniti različna pojmovanja družinske skupnosti v sociologiji s poudarkom na *spremembah v pojmovanju postmoderne družine*.

V *empiričnem delu* naloge sem *analizirala* podatke, ki sem jih dobila iz »razgovorov s starši¹« mladoletnih storilcev kaznivih dejanj. Podatke sem analizirala kvantitativno in kvalitativno. *Kvantitativni podatki* se nanašajo na

- zaposlenost in izobrazbo staršev;
- ali mladostniki obiskujejo šole in če jih, katere, in če jih ne, kaj potem počnejo;
- katera struktura družine prevladuje med družinami mladoletnih storilcev kaznivih dejanja in
- katere vrste kaznivih dejanj so storili; so to premoženjski ali morda nasilniški delikti?

V *kvalitativnem delu* naloge sem iz razgovorov s starši izluščila štiri kvalitativne spremenljivke in jih podrobneje obdelala. Zanimalo me je ali vladajo v družinah obravnavanih mladostnikov dobri ali slabi medosebni odnosi, kakšna je percepcija staršev o svoji avtoriteti, ali menijo, da lahko vplivajo na svoje otroke, jih vodijo in jim svetujejo ali so mladostniki samosvoji in nevodljivi. Tretja spremenljivka, ki sem jo izluščila iz razgovorov in jo kvalitativno obdelala je pojavnost patoloških vedenjskih vzorcev v družinah, bodisi s strani

¹ »Razgovor s starši« je del *pripravljalnega postopka*, v katerem sodnik ali sodnica razišče ali je kaznivo dejanje v resnici bilo storjeno, hkrati pa je potrebno po Zakonu o kazenskem postopku (469.člen) ugotoviti socialne okoliščine mladoletnega storilca kaznivega dejanja. To ugotavljajo na mladinskih sodiščih v Sloveniji svetovalke v postopkih proti mladoletnikom. Razgovor je obvezen del vsakega pripravljalnega postopka in so se ga starši dolžni udeležiti.

staršev, bodisi s strani mladostnikov. V zadnjem delu kvalitativne analize podatkov sem analizirala odnos mladostnikov do postopka.

Z zbranimi podatki sem želela preveriti naslednje predpostavke:

Mladoletni storilci kaznivih dejanj

- **izhajajo iz družin z nižjim ekonomskim statusom,**
- **prosti čas preživljajo nekreativno,**
- **v večini primerov ne obiskujejo šole, niti niso vključeni v sfero dela,**
- **izhajajo iz družin kjer prevladujejo slabi medosebni odnosi,**
- **jim starši ne predstavljajo avtoritete.**

2. TEORETSKI DEL

V svoji nalogi govorim o dveh družbenih skupinah, ki sta v zadnjem stoletju doživeli velike spremembe, to sta družina in mladina. Teoretsko razumevanje obeh pojmov je pomembno za razumevanje ranljivosti in stiske mladostnikov, ki se zaradi hotenih ali nehotenih okoliščin znajdejo v obravnavi pri različnih institucijah - policiji, centrih za socialno delo, sodiščih ali celo v vzgojnih zavodih.

2.1. MLADOST IN MLADINA

2.1.1. PREHODNOST MLADINE

Mladost kot obdobje med otroštvom in odraslostjo je bila v Evropi odkrita šele v novem veku, z odkritjem individualnosti (Ule v Gillis, 1999, 238). Otroštvo pripada področju naravnega, odraslost področju družbenega in kulture, mladost pa pomeni predvsem prehod iz narave v kulturo ter hkrati tudi reproducira razliko med naravo in kulturo. Že ta karakterizacija nam pove, da ne gre za samo po sebi razumljivo ali »naravno« stvar, temveč kompliciran splet razlik in prisposodob, ki v vsaki družbi in kulturi označujejo in izražajo razliko med naravo in kulturo z vso nujno imaginativnostjo, ki spremlja artikulacijo te razlike v različnih družbah. Tako kot so se razlikovale socialne vloge posameznikov in posameznic pač glede na njihove razlike v spolu, socialnem izvoru, krajih bivanja itd., tako so bili tudi prehodi iz nedoraslosti v odraslost vedno različni, zato ne moremo govoriti o uniformnem procesu. Šlo je in še vedno

gre za praviloma enkrat in nepovraten proces umeščanja in samoumeščanja posameznikov in posameznik v različne življenjske oblike in sestave socialnih vlog ter v različne socialne identitete.

V tradicionalnih družbah je mlad človek zgolj prevzemal vzorce vedenja, motivacij in ideoloških predstav, ki so mu jih posredovale avtoritete družine in okoliške družbe in mu ni bilo potrebno skrbeti za utemeljitev in ovrednotenje le teh, v novoveških in modernih družbah pa je moral skrbeti tudi za upravičenje in ovrednotenje vedenjskih in motivacijskih vzorcev in ideoloških predstav. Moral jih je, skratka, zavestno ponotranjiti kot sestavino svoje osebnostne strukture.

Razsvetljenstvo je uveljavilo ideal človeka, ki ravna po razlogih in principih, ne zgolj po navadah in tradicijah. To pa je – paradoksalno pomenilo v praksi še večje vpletanje države in institucij kulture v življenje posameznikov. Pravzaprav so posamezniki šele tedaj postali »objekti« socialnega vpliva, predvsem vzgojno izobraževalnega. Vpliv družbe in njenih institucij se je celo globlje vkoreninil vanje kot v obdobjih, ko je vladala moč tradicije in ko je bilo mesto posameznika v družbi vnaprej določeno.

Adolescenca v svojem pomenu zajema obdobje, ko mlad človek ni več otrok, ni pa še pripoznan za odraslega (ULe v Gillis,1999,241). Zaradi svoje »vmesnosti« med dvema razmeroma trdno definiranimi in dobro prepoznavnima življenjskima obdobjema, otroštvom in odraslostjo, je od vsega začetka veljala za labilno in ambivalentno razvojno obdobje, ki zahteva posebno skrb in nadzor odraslih.

Konec 19. stoletja se je v zahodnem svetu začelo pojavljati posplošeno in množično pripoznavanje mladosti za posebno, razmeroma samostojno življenjsko obdobje, ki ima svoj visok družbeni pomen in relativno samostojnost v primerjavi z otroštvom in odraslostjo. Generacijska skupina mladih je postala izrecno in poudarjeno poseben »družbeni objekt«, na katerem so si posamezne države gradile svojo prihodnost. Zato je tudi »delo z mladimi« postalo poseben družbeni projekt, ki je združeval načrtno vzgojo, nadzor in številne pedagoško-politične intervencije, ideoloških aparatov države, znanosti in vodilnih družbenih institucij.

Tako je danes mladost, kot posebno življenjsko obdobje prostor mnogih in raznolikih nasprotij ter silovite želje po njihovem uravnovešenju ali preseganju (Ule,1995,16). Danes pa jo bolj kot to določa njena izrazita prehodnost in vmesnost. To je prehod od nižje k višji fazi življenjskega cikla. Ta prehod povzema v sebi več drugih pomembnih prehodov:

- prehod iz fluidne in disperzne zavesti posameznika o sebi k zgrajeni podobi o sebi in o svojem mestu v družbi (identiteta),
- prehod od razmeroma omejenega spektra socialnih vlog otroka in mladostnika h kompleksnim in celostnim socialnim vlogam odraslega človeka,
- prehod od šolskih dejavnosti in pretežno porabniško in prostočasno usmerjenih dejavnosti k svetu dela in zaposlitve,
- prehod od ekonomske odvisnosti od drugih k ekonomski neodvisnosti in samoodgovornosti,
- prehod od pretežnega sprejemanja znanja in informacij k njihovi uporabi,
- prehod od pravno in politično nekompetentne osebe k politični polnoletnosti in pravno odgovorni osebi.

To so nekateri najpomembnejši prehodi, ki pomenijo biografski, socio-psihični in generacijski, predvsem pa statusni premik; od ekonomsko in socialno odvisnega in heteronomnega člana družbe in družine svojih staršev (ali varuhov) k ekonomsko in socialno neodvisnemu posamezniku.

Pomembna komponenta statusnega premika od otroštva in mladosti v odraslost je tudi socialna promocija. Od mladega človeka se pričakuje, da bo vsaj dosegel, če ne presegel socialni status, kakršnega so dosegli njegovi starši.

Bistveni del socialnega statusa mladostnikov je vezan na življenjske perspektive v prihodnosti. Tako ima na primer lahko mladostnik, ki mu sicer starši in okolica omogočajo na videz dobre startne razmere za nadaljnje življenje, občutek statusne deprivacije, če nima možnosti za napredek, za osebni razvoj, če se čuti »ujetega« v okoliščine. Po drugi strani pa ima lahko nekdo, ki ima na videz slabe startne razmere, kljub temu občutek vzpona v mladosti, če lahko izbira ali preizkuša različne alternative. Predvsem od položaja v družbi je odvisno, ali imajo mladi občutek perspektivnosti ali neperspektivnosti. Brez zaupanja v družbeni napredek so namreč tudi želje po osebnem napredku abstraktne in brez osnove.

Da so mladi izjemno občutljivi prav na izgubo ali znižanje statusa, kažejo številne raziskave o mladini. Če nimajo možnosti za konstruktivne in družbeno priznane poti za doseganje pričakovanega socialnega statusa, potem skušajo doseči alternativni socialni status. To lahko pomeni produktivni spopad z obstoječimi razmerami (socialni protesti, mladinska gibanja, alternativa), še večkrat pa vodi v destrukcijo, nasilje in samodestrukcijo.

V letih od 1950 do 1990 je prišlo do velikih premikov v ravnotežju moči med mladimi in odraslimi. V tem obdobju je prišlo do naslednjih sprememb (Ule v Gillis,1999,263):

- podaljševanje izobraževanja in vedno višja izobrazba, več možnosti za doseganje družbenih priznanj, ki vodijo k višjim socialnim statusom in omogočajo kariero;
- višje družbeno vrednotenje mladosti in nižja vrednost odraslosti, ker je vedno manj tradicij in znanj, ki jih lahko in morajo starejše generacije predati mlajšim, ter manjša moč starševskih in drugih odraslih avtoritet;
- vse večje polje nasprotnih odvisnosti odraslih od mladih in nasprotnih učnih procesov, kjer mladi učijo odrasle;
- psihosocialno in kulturno osamosvajanje mladih, oblikovanje njihovega lastnega sveta, vrednot, politične presoje in ideologij;
- stilizacija življenja, oblikovanje posebnih življenjskih slogov in praks mladih, navajanje na vsakdanje potrošniške spretnosti.

V devetdestih letih pa se je ta proces preusmeril. Družboslovna znanost je devetdeseta leta že označila za leta novih tveganj in nevarnosti. Najpomembnejši globalni izvori tveganj so: nagla, in zdi se, da za večino nepričakovana zrušitev bipolarnosti, delitve na »kapitalistični« in »socialistični« blok, izbruh nevarnih nestabilnosti in vojnih kriz v Evropi in drugod po svetu.

2.1.2. INDIVIDUALIZACIJA IN GLOBALIZACIJA

Globalizacija pomeni, da vebrovska teorija trdnih institucij in institucijske členitve, ki je bila podlaga industrijske modernizacije, ne velja več. Vse institucije so »v gibanju« k nadvladavni svetovni družbi (Ule,2000,29). Namesto tradicionalnih državnih institucij se

vse bolj uveljavlja nadnacionalno pravo, nadnacionalni boj s kriminalom, nadnacionalna kulturna politika, nadnacionalna družbena gibanja.

Ključno vprašanje je, ali se ob tem v njih razvija zavest o potrebi po nadnacionalni solidarnosti in delitvi novih tveganj, ki jih novi procesi sprožajo in vsebujejo. Globalizacija seveda prinaša s seboj nove izzive in predvsem nova tveganja. Gre za nove delitve in nove alternative soodvisnosti med državami in narodi. V klasični moderni je veljalo, da sta le dve poti do stabilnosti meddržavnih odnosov: ravnotežje moči in nadvlade ter odvisnosti. Najpomembnejša predstava, povezana s pojmom globalizacije pa je nedoločena zaznava samodejnosti povezana s pojmom globalizacije, odsotnosti centra, nadzornega mehanizma, vodilne skupine, upravljalnega urada. Globalizacija se ne nanaša na to, kaj želimo ali lahko storimo, ampak predvsem na to, kaj se nam vsem dogaja.

Proces socializacije oziroma odraščanja sta še zlasti pod udarom hitrih sprememb. Nova informacijska modernizacija sodobnih družb nasprotuje stereotipnemu sprejemanju pričakovanj ter zahtev okolja, povezanih s spolom, starostjo, socialnim izvorom, kulturno pripadnostjo posameznikov (Ule,2000,30)

Posameznik in posameznica, ki skušata slediti intencam informacijske modernizacije, sta takorekoč prisiljena k individualnemu, osebnemu stilu življenja, dela, učenja in tako dalje. Nenehno se morata potrjevati kot »izvirni, kreativni osebi,«, kot »fleksibilna« človeka in tako dalje. Če tega ne moreta prenesti, slej ko prej padeta iz konkurenčnega boja za kreativna delovna mesta, za doseganje dobrega standarda in podobno in pristaneta v množici tistih, ki živijo od slabo plačanih, predvsem pa neperspektivnih služb ali pa ostanejo brez dela. Zdi se, da kot posameznik in posameznica sama neposredno postajata mesto križanja in posredovanja zasebnega in javnega, splošnega in posebnega interesa, institucije in osebnosti. Poprejšnji posredujoči člani, kot so na primer družina, socialni sloj, razred, ideologije, pa nezadržno izgubljajo veljavo in vpliv. Proces oživljanja tradicionalnih rešitev (na primer obnove trdne patriarhalne družine, tradicionalne morale, vrnitev žensk v družino in tako dalje) so sicer prisotni po vsej Evropi, vendar nimajo možnosti za uspeh, saj nasprotujejo temeljnim nameram nove globalne modernizacije družb. So prej obrambna reakcija proti spremembam, proti vtisom, da ljudje zgubljam tla pod nogami, kot pa alternativna rešitev.

V družboslovju se je za proces prestrukturiranja in dinamiziranja življenjski stilov že utrdil izraz individualizacija (Beck, Habermas, Joas, Heitmayer, Olk v Ule, 2000, 31). Proces individualizacije je vse prej kot homogen in enoznačen proces. Nasprotno, je prav tako ambivalenten, kot so družbe, v katerih se razvija. To pomeni, da je individualizacija sama zopet izziv in tveganje za ljudi. Temeljni izziv in tveganje je že v tem, da proces individualizacije prenaša na pleča posameznika ali posameznice izjemno zahtevno psihosocialno integracijo v družbo, ki je bila doslej vsaj delno v rokah posredujočih institucij (družine, dela, raznih referenčnih skupin).

Individualizacija zadeva primarno tri dimenzije:

- *dimenzijo osvobajanja*: osvobajanje posameznikov in posameznic od zgodovinsko predoločeni družbeni obliki od tradicionalnih odnosov gospodovanja in oskrbovanja;
- *dimenzijo odčaranja*: izguba tradicionalnih gotovosti in transparentnosti, kako kaj storiti, izguba zaupanja v vodilne družbene norme;
- *dimenzijo nadzora oziroma reintegracije*: povezav in odnosov med ljudmi, ki jih le-ti oblikujejo v skladu s svojimi osebnimi interesi, hotenji in predvsem življenjskimi stili (Beck v Ule, 2000, 32).

Vzporedno z individualizacijo pa se globalizacija vsakdanjega življenja kaže predvsem v naslednjih značilnostih:

- menjavi življenjskih prostorov (zaradi fleksibilnosti zaposlitve, dela, turizma, spremembe življenjskega stila in tako dalje);
- brisanju psihičnih prepek in meja med narodi, religijami, kulturami, barvami kože, kontinenti in integraciji teh razlik v vsakdanjem življenju;
- mešanju več življenj, perspektiv, stilov v eni biografiji;
- novemu razumevanju mobilnosti (pojavi se simbolna psihološka mobilnost v samem pojmovanju lastnega življenja in ne več zgolj zunanja mobilnost med različnimi prostori, družbenimi ravninami, državami in tako dalje.)

Individualizacija povečuje množico in kvaliteto opcij, to je možnosti in alternativ, ki so na voljo posamezniku v določenih situacijah. Obenem pa zmanjšuje obseg in moč »ligatur«, to je

med- in nadosebnih povezav in zavezanosti posameznikov tem povezavam (Dahrendorf, 1979 v Ule,2000,32). Zato mnoge od novih opcij ostajajo brez smisla, ker živijo v socialni praznini oziroma puščavi, kjer posameznik ali posameznica nimata na voljo zanesljivih koordinat, ki bi jima pomagale usmerjati izbire. V klasični industrijski moderni je vsaka razvidna ekonomska grožnja na primer izguba dela ali kapitala branila posameznike pred nekaterimi absurdnimi izbirami. Številne razredno utemeljene ligature so pomagale ljudem premagovati njihovo skupno občuteno življenjsko stisko, na primer solidarnostne skupnosti klasičnega proletariata ali še vedno pomembne tradicionalne skupnosti na ruralnih področjih. Na teh ligaturah je slonelo tudi kasnejše varovalno tkivo socialnih držav.

Danes te ligature odpadajo, posamezniki pa vse bolj sami določajo ligature v katere vstopajo. Vsakdo postaja gradnik svojih socialnih mrež (Ule,2000,32).

Individualizacija življenjskih potekov je strateška zadeva (Ule,2000,35), ki je konstitutivna za sistem svetovnega gospodarstva in svetovne družbe, ne zgolj eden od »individualnih« učinkov globalizacije in postindustrijske modernizacije.

To opazimo že, če upoštevamo tipično asimetrično prerazporeditev kapitalov in socialnih stisk. Medtem, ko se je v klasični moderni razmerje med kapitalom in delom oziroma razmerje med kapitalom in revščino sočasno in pogojno rečeno »simetrično« razvijalo, namreč kot razredna delitev in razredni konflikt na ravni držav, se v poindustrijski moderni kapitali in družbeno bogastvo izrazito globalizirajo, medtem ko se socialne stiske in beda izrazito lokalizirajo. Bogati in revni živijo vse bolj drug mimo drugega.

Samo 22 % svetovnega bogastva pripada nerazvitemu svetu, v katerem živi 80 % prebivalstva.

Stari bogataši so potrebovali revne, da so postali in ostali bogati. Sedaj jih ne potrebujejo več. Vedno manj je konflikta med revnimi in bogatimi, tudi stika in komunikacije med njimi ni več. Oba pola nastajajoče hierarhije, na vrhu in na tleh se drastično razlikujeta. Razlikujeta se predvsem v uporabi prostora in časa. Bogati lahko prostor izkoriščajo tako realno kot virtualno tako rekoč neomejeno, medtem ko se realni prostor za revne vedno bolj oži.

Pomembna dimenzija za bogate je čas; živijo v sedanjosti, ki je določena tako s preteklostjo kot s prihodnostjo. Ljudje prvega sveta so stalno zaposleni in nikoli nimajo časa. Za njih je

zelo pomemben del življenja upravljanje s časom, časovna ekonomija, časovno načrtovanje. Ljudje iz drugega sveta živijo pod pritiskom preobilja časa, ki ga ne znajo izpolniti. V njihovem času se nič ne zgodi.

Nasprotje življenjskemu esteticizmu individualiziranih posameznikov in posameznic, dobro umeščenih v postmoderno družbo (Ule,2000,38) je življenje socialno in materialno ogroženih oseb, ki večino časa preživljajo v sivih conah med nezaposlenostjo in zaposlitvijo. Kdor nima trajne zaposlitve, pogosto nima trajnega stanovanja. Brez tega zopet težko najde trajno zaposlitev. Vzpostavljajo se sklenjeni krogi revščine in socialnega izključevanja.

Družbeno izključevanje pa temelji na novih izkušnjah in oblikah revščine, ki jih bolj kot materialno pomanjkanje in nezaposlenost določajo primanjkljaji alternativ, volje in motivacije ter revna predstava o možnem drugačnem življenju. Ekonomsko ogrožen posameznik je ogrožen tudi v vseh svojih socialnih odnosih; od medosebnih odnosov do odnosov z institucijami. Zato je vse bolj globalno izključen (Ule, 2000,39).

2.1.3. SOCIALNA RANLJIVOST

Izraz »socialna ranljivost« (Ule,2000,44) označuje posameznike, ki so, kadar so v stiku z družbenimi institucijami, bolj izpostavljeni njihovemu nadzoru in sankcijam, kot pa imajo od institucionalnega poseganja koristi. Kazalce socialne ranljivosti mladih lahko delimo na štiri skupine:

- 1.) Neopravičeno izostajanje iz šole, zgodnje in redno uživanje alkohola, milejše oblike mladinskega kriminala, eksperimentiranje z drogami, občasno eksperimentiranje s spolnostjo... Za ta kazalec je tipično agresivno reševanje tako umišljenih kot dejanskih problemov, ki jih imajo posamezniki in posameznice s sabo in starši. Običajno gre za nezavedno pretirano reagiranje na problem.
- 2.) Umik iz vrstniških skupin iz šolskih aktivnosti, izogibanje iniciativam in aktivnostim, slabšanje šolskega uspeha, splošna neaktivnost. Včasih je to vedenje posledica strogih norm staršev, ki sovpadajo z zahtevami šole. Ti učenci hitro postanejo tarče draženja, kar še okrepi težnje po umiku. Tipična lastnost tega znaka je povsem pasiven odziv na probleme, neke vrst paraliza.

3.) Iskanje močnih skupinskih povezav znotraj družine, iskanje alternativnih avtoritet, vključevanje v religiozne skupine, oziroma verske sekte ali v mladostniške tolpe, ki zahtevajo izjemno pokorščino močnim voditeljem. Upoštevanje skupinskih norm daje posameznikom občutek varnosti in priznanja s strani skupine. Oblikovanje identitet v pretežni meri temelji na identiteti, ki jo daje skupina.

4.) Strahovi in nazadovalne oblike vedenja, močna težnja po ostajanju doma, psihosomatske težave in drugi znaki slabega zdravja.

V tej skupini so najbolj ekstremne manifestacije problemov, ki jih imajo mladi sami s seboj, starši in učitelji. Največkrat je potrebna strokovna obravnava.

Dosedanji koncepti družbene ranljivosti mladih, ki so izhajali iz dveh teoretsko empiričnih podmen –

1. da so družbeno ranljivi predvsem mladi ljudje iz nižjih družbenih razredov, medtem ko so ostali bistveno boljše zavarovani in
2. da je koncept tveganja in ranljivosti potrebno vezati predvsem na mlade, ki delujejo v »zonah nevarnosti«

so videti enostranski in neprepričljivi.

V devetdesetih letih so se v študijah mladine razvili različni koncepti ranljivosti. Britanski raziskovalec Bob Coles označuje kot socialno ranljive tiste skupine mladih ljudi, za katere se prehodi v odraslost izkazuje kot posebej težavni, in te skupine tudi natančno določi: mladi s posebnimi potrebami, mladi ljudje, ki živijo v skrbništvu in (ali) v javnih (totalnih) institucijah, ter mladi ljudje, ki živijo »alternativne« kariere in so vpleteni v razna prestopništva in tudi že resnejše kriminalne dejavnosti.

Tako družbena ranljivost in življenjska tvegana niso več lastnost omejenega, manjšinskega dela populacije mladih ljudi, in - nasprotno, postajajo prevladujoči, večinski kulturno-socialni milje sodobnih mladostnikov in mladostnic.

2.1.4. SOCIALNA IZKLJUČENOST

Najbolj družbeno ranljivi del mlade populacije se je v analitskem instrumentariju družbenih ved v devetdesetih običajno interpretiral s konceptom »socialne izključenosti« (Rener v Ule,116). Pojem družbene izključenosti je v evropsko socialno politično govorico vpeljala

Evropska komisija leta 1989 naslanjajoč se na francoski pojem iz leta 1974 ter z njim najprej označevala »skupine ljudi, ki jih ne pokriva socialno zavarovanje«. Pojem se je kasneje začel uporabljati vse bolj splošno in se danes ne naša več zgolj na objektivno stanje (nizki dohodki, revščina, brezposlenost), pač pa tudi na občutek pomanjkanja družbenega pripoznanja in občutek nemoči, da bi lahko spremenili lastno situacijo.

To novo stanje »nove revšine« (Beck,2001,134) je tako naloženo posameznikom, saj sta brezposelnost in revščina naprtena posameznikom, tako je vsak sam v imenu individualizacije odgovoren za svojo vključenost ali izključenosti.

Še posebej ranljiva skupina pri nastajanju »nove revščine« so ženske in še posebej ženske z nizko izobrazbo in matere samohranilke, ki so pogosto samo »eno poroko proč« od izhoda iz revščine (Beck,2000,136). Če se revščine nato ne morejo več otresti, so precej bolj neprizanesljivo izpostavljene, saj ne poznajo možnosti zaščite in načinov vedenja kulture, ki zna živeti z revščino. Tako se nova revščina zapre za lastne štiri zidove.

Z industrijo kulture in prostega časa pospešeni razvoj zasebne sfere ni samo ideologija, temveč realen proces in realna možnost samooblikovanja življenjskih pogojev. Ta proces se samo začne v družinskem privatizmu, kakršen je bil verjetno vseskozi značilen za petdeseta in šestdeseta leta. Lahko pa, kakor se je medtem jasno pokazalo, privzame raznolike pojavne oblike in razvije lastno dinamiko, ki na koncu tudi - v spremembi pomena družine in spolnosti, zakona in starševstva, a v tudi hitrem spreminjanju alternativnih kultur - privatizme od znotraj zaznamuje politično in povzroči, da se meje med zasebnostjo in javnostjo raztegnejo ali zabrišejo.

Družbeni razredi in razlike med njimi izgubijo svojo življenjsko identiteto, s čimer pa neenakosti ne izginejo, so samo drugače definirane - kot individualizacija družbenih tveganj. V nadaljevanju se družbeni problemi neposredno sprevržejo v psihične dispozicije: v osebno nezadostnost, občutke krivde, strahove, konflikte in nevroze. Družbene krize se kažejo kot individualne in niso več ali pa so samo še posredno zaznane v svoji družbenosti.

V procesu individualizacije postane izobraževanje osebna zadeva, saj izobrazba ne zagotavlja tudi delovnega mesta. Z zviševanjem izobrazbenih predispozicij osnovnošolska izobrazba degradira v »neizobrazbo«, zaključena osnovna šola se zgodovinsko pomakne v bližino

nepismenosti. Pavšalno rečeno: v 18. stoletju je vtilo še »samoumevno«, da je človek tudi brez poznavanja abecede lahko zaslužil za preživetje. V toku 19. stoletja obvladovanje branja in pisanja bolj in bolj postaja pogoj za vstop v ekspanzirani industrijski sistem zaposlovanja. V zadnji četrtini 20. stoletja pa končno celo dokončana osnovna šola sama vedno manj zadošča za delovno tržno posredovano zagotovitev eksistence (Beck,2000,226).

Tako so raziskovalci sredi devetdesetih let v zvezi z izobraževanjem napovedovali (Ule,1995,55), da bo pritisk na mlade, da si pridobijo čim več in čim višjo izobrazbo, visoko kulturno raven in s tem povezana »priznanja«, »spričevala«, »nazive« naraščal. To težnjo bodo podpirali tudi starši.

Konkurenca za kariero, naslove, priznanja in spričevala naj bi na prehodu v novo tisočletje naraščala. Investicije v izobrazbo in osebnost mladostnikov bo predstavljala vedno večji in glavni strošek družin, uspeh mladih v šoli in zunajšolskih dejavnosti pa glavno merilo uspešnosti družin. Raziskovalci so napovedovali tudi, da se bodo te težnje razširile na vse sloje in potisnile začetek šolanja še bolj v otroštvo, na drugi strani pa podaljšale v tretje desetletje življenja.

Raziskava (Mencin-Čeplak v Ule,2000,132) o željah osmošolk in osmošolcev kam bi se želeli vpisati po končani osnovni šoli napovedi iz sredine devetdesetih let se uresničuje. Kar 42 odstotkov otrok je odgovorilo, da bi želelo obiskovati strokovne šole oziroma gimnazije in samo 0,8 odstotka učencev bi želelo obiskovati nižje poklicne šole. Raziskovalka ponudi tudi primerjavo o dejanskem vpisu v naslednjem šolskem letu, ki pa pove, da se je na nižje poklicne šole vpisalo 4,7 % celotne populacije, na gimnazije in strokovne gimnazije pa 32,4% učencev.

Zaradi teh trendov so tisti mladi, ki v tem boju za znanjem izgubijo bitko, še bolj izpostavljeni dejavnikom tveganja. Brez izobrazbe se hitro znajdejo na vlaku nezaposlenosti in s tem socialne izključenosti.

Značilno za sodobno nezaposlenost je, da so v osnovi bolj ogroženi tisti, ki so že prej marginalizirani: mladi in starejši, manj izobraženi oziroma tisti iz nižjih socialnih slojev, ljudje iz etničnih in socialnih manjšin, duševno ali telesno prizadeti, tisti, ki živijo na manj razvitih področjih. Nezaposleni so v sodobnih družbah, ki so zgrajene na vrednotah dela in

zaposlitve, postavljeni na obrobje, so marginalizirana in stigmatizirana populacija (Ule,2000,45). Raziskava dijaške mladine iz leta 1993 ugotavlja, da je strah pred nezaposlenostjo največji problem mladih in da je izpodrinil klasične mladostniške probleme vezane na preživljanje prostega časa in konflikte z odraslimi, predvsem starši in učitelji. Od tedaj je strah pred nezaposlenostjo konstantno visok.

Psihosocialne posledice brezposelnosti mladih so odvisne in povezane s socialnim kontekstom (družinskim okoljem, vrstniško skupino, sosedstvom). Pri tem je pomembno upoštevati predvsem naslednje spremenljivke socialnega konteksta:

- regionalni kontekst (ruralni ali urbani) in stopnjo oziroma koncentracijo nezaposlenosti v regiji;
- spol;
- socialni oziroma družinski kontekst in ekonomske, socialne in psihične podpore, ki jih ta kontekst daje mladostniku.

Warr (v Ule,2000,48) navaja devet potencialnih negativnih lastnosti nezaposlenih, ki jih je našel v analizi številnih raziskav o posledicah brezposelnosti:

1. *Strah pred materialnim pomanjkanjem* - ker nezaposlenost ponavadi vodi do znižanja dohodkov.
2. *Raznolikost življenjskih oblik se reducira* - predvsem zaradi znižanja dohodka in zaradi zmanjšane potrebe po odhodu od doma, ker ni več ene bistvenih dejavnosti, ki ljudi motivira za odhode od doma - namreč odhoda na delo.
3. *Redukcija življenjskih ciljev in načrtov pri nezaposleni osebi*. Nezaposleni si ne zastavljajo dolgoročnih ciljev, njihovo življenje se omejuje na tu in zdaj.
4. *Redukcija odločitev*. Življenje se omeji na vsakdanje oziroma trivialne odločitve, na primer kdaj vstati, kdaj gledati televizijo. Nezaposleni pa se po drugi strani odrečejo ali omejijo dolgoročne odločitve, kot so odločitev za ustanovitev družine, rojstvo otrok, večje nakupe, preselitve in tako dalje.
5. *Primanjkljaj delovnega zadovoljstva*. Nezaposleni ne dobivajo več zadovoljstva iz lastnih storitev, dobro opravljenega dela in tako dalje.
6. *Nezaposleni v vsakdanjem življenju doživljajo več psihičnih stresnih situacij oziroma groženj*, na primer pri neuspešnem iskanju zaposlitve, pri mučnem sposojanju denarja.

7. *Povečana negotovost* glede prihodnosti in konsekvence, ki iz tega izhajajo.
8. *Zoženje socialnih stikov in odnosov* - kljub povečanemu prostemu času pri nezaposlenih se kvantiteta in kvaliteta socialnih odnosov zmanjšata.
9. *Znižanje socialnega statusa*- socialni status nezaposlenih je inferioren v primerjavi s prejšnjim statusom in statusom zaposlenih ljudi.

Usodno negativna posledica dalj časa trajajoče brezposelnosti mladih je, da se lahko sčasoma razvije socialno negativen odnos do dela. Raziskave kažejo, da tisti nezaposleni, ki jim delo ne pomeni kakšne posebne vrednote, doživljajo položaj manj stresno. Tisti mladi, ki imajo delo za visoko vrednoto, pa odsotnost z dela oziroma nemožnost vstopiti v delo doživljajo kot neke vrste obrambni mehanizem pred prehudo psihično stisko nezaposlenih mladih.

Raziskovalci so ugotovili, da brezposelnost mladih pušča neugodne psihične posledice predvsem na samopodobi in stopnji samospoštovanja ter na občutku obvladljivosti življenja (Ule, 2000,49).

Raziskovalci ugotavljajo tudi, da je značilen odgovor ogroženih mladih na povečanje tveganj in negotovosti v življenju poseben psihosocialni položaj, ki se kaže v občutku nemoči, samoodtujitvi, socialni izolaciji, občutku nesmisla in praznote, občutku nepravilnosti in avtoritarizma. Predvsem občutek nepravilnosti je pomembne dejavnik, ki prevaja izkušnje negotovosti v psihosocialne bolečine (bolezni).

Med družboslovnimi analitiki sodobnih zahodnih družb v devetdesetih letih obstaja soglasje, da modernizacijski procesi ob koncu tisočletja ne vodijo k višjim stopnjam družbene enakosti, temveč prej k specifični »okamenitvi« družbene strukture razvitih industrijskih družb (Rener v Ule,2000,99). Specifični zato, ker gre za navidez kontradiktoren proces vse večje individualizacije, ki se postopoma osvobaja vplivov klasičnih strukturnih prisil ob hkratnem drugačnem, premeščenem učinkovanju strukture družbene neenakosti. Britanski raziskovalci so v tem smislu skovali sintagmo »strukturne individualizacije«. Klasični dejavniki družbenega razlikovanja in neenakosti danes vpeljujejo, oziroma prevajajo v naraščajočo zahtevo »po individualnih izbirah«, kar najbolj (pri)zadeva prav mlade ljudi. Posledice take situacije ilustrirata dva možna scenarija:

- a) V prvem scenariju se za del populacije mladih povečujeta njihova socialna mobilnost in individualizacija njihovih življenjskih potekov. Del populacije torej uspešno izrablja diferenciacijo življenjskih svetov, uporablja nove možnosti participacije in se uspešno identificira s kulturno hegemonimi družbenimi skupinami. Ta skupina je javno in medijsko eksponirana ter ustvarja vtis o odprti in pluralni moderni družbi. Sestavljajo jo pripadniki različnih izvornih (družinskih) socioekonomskih statusov, različnih nacionalnosti in ras, zato je videti, da je njihova integriranost dejansko odvisna od (pravih in pravočasnih) individualnih izbir. Družba kot celota je videti tolerantana, mnogokulturna, koherentana in integrirana.
- b) Drugi scenarij osvetljuje situacijo drugega dela populacije mladih ljudi: Tu se zahteva po individualnih izbirah sprevača v tveganja, prihaja do socialne mobilnosti navzdol, saj so hkrati umanjali tradicionalno viri gotovosti in varnosti. V tem scenariju so mladi posamezniki in posameznice dezorientirani, trpijo zaradi statusne neskladnosti in pritiskov po samorefektivnosti, ki jih ne zdržijo, zato so individualni zlomi pogosti. Družba kot celota je videti dezorientirana in dezintegrirana.

2.1.5. MLADOLETNO PRESTOPNIŠTVO

Pojem »mladinska delinkvenca« se je prvič pojavil leta 1889 v Illinoisu v ZDA (Shoemaker,2000,str.3). Oznanjal je (Lasch,1992,str.185), »da se bodo skrb, nadzor in disciplina otroka, kolikor je mogoče, približale tistemu, kar bi mu morali nuditi starši«. Če starši »z zanemarjanjem, z neprimernim ali krutim ravnanjem naredijo iz svojih otrok tako rekoč sirote,« je starševska moč države – *parens patriae* – poklicana za to, da brez sodnega postopka odtegne otroke nadzorstvu in jih vzame pod lastno zaščito.

Pravzaprav so otroci, prestopniki bili obravnavani že prej, to obdobje se smatra za nastanek raziskovanja mladinske delinkvence najbolj zato, ker so takrat začeli raziskovati kje je vzrok nastanka kriminalnega vedenja (Shoemaker,2000,4). Nova sodišča so začela obravnavati mladostnike kot žrtve slabega okolja in ne več kot zločince (Lasch,1992,186).

V Evropi se pojem mladinske delinkvence pojavi v Angliji v času viktorijanske dobe, sovpada pa z nastankom delavskega razreda (Muncie,1999,60), ko so se pogoji življenja družin drastično poslabšali. V tem času se začne ločevati zasebna in poklicna sfera in zasebno postane javno (Sieder,1998,119-132). Razsvetljenstvo, ki spozna individualizacijo in

intimacijo odnosov v zakonu in družini začne doživljati tudi odnos do otrok drugače, začne se uveljavljati »skrb za otroka«.

Večina raziskav o mladoletniškem prestopništvu je bila narejena na področju kriminologije. Problematičnost teh raziskav je v tem, da kot vzorec zajemajo mladostnike, ki so kakorkoli že prešli skozi »rešeto« in že vzorci, ki so zajeti, kažejo stereotipno podobo mladoletnega prestopnika. Nasprotno s tem raziskave, ki poskušajo ugotoviti stopnjo kriminalitete po metodi samonapovedovanja (Muncie,1999,20; Shoemaker,2000,174, in Tivadar,2000,147) kažejo drugačno sliko.

Mladostniki, ki so bili zajeti v raziskavo o prestopništvu, temelječo na samoprijavljanju (Tivadar v Ule,2000,148) so poročali o prestopniškem vedenju v manj kot desetih odstotkih. Zlasti velik razkorak med statističnimi in raziskovalnimi podatki so našli pri premoženjski kriminaliteti. Olga Petak (Tivadar v Ule,2000,147) je v raziskavi vprašala mlade, kako pogosto so storili posamezno kaznivo dejanje in ali so bili pri tem odkriti. Ugotovila je, da niso odkrili 55,6 odstotkov storilcev.

Prestopništvo, zlasti njegove hujše oblike naj bi bila v domeni nižjih slojev Sherifova (Mladina in zgodovina) sta takole opisala odnos med slojevsko pripadnostjo in prestopništvom: »Fantje iz nižjih slojev avtomobile kradejo, iz srednjih si jih sposojajo, tisti iz višjih pa jih imajo« Zveza med slojevsko pripadnostjo in delinkventnostjo je značilna zlasti za uradne statistične podatke, medtem ko raziskovalni podatki kažejo šibkejše zveze ali pa jih sploh ne kažejo. V raziskavi mladine iz leta 1998 v Sloveniji prav tako ni pokazala povezave med prestopniškim vedenjem in percepcijo materialnega položaja anketiranega mladostnika oziroma mladostnice (Tivadar v Ule,159,2000)

Razlago večje izpostavljenosti mladostnikov iz družin z nižjimi osebnimi dohodki (kar je povezano z brezposelnostjo in nižjo izobrazbo) nam ponuja Bourdieu (Ule v Gillis,1999,259), ki uvaja koncept *kulturnega kapitala*. Pomembno je, s kakšnim kapitalom razpolaga posamezna starostna skupina v družbi. Razlikoval je med *ekonomskim*, *socialnim* in *kulturnim kapitalom*. Prvi zajema tradicionalni kapital v obliki proizvodjalnih sredstev, finančnih virov in institucij, ki obvladujejo gospodarstvo. Kulturni kapital pomeni možnost v zbrano kulturno bogastvo družbe in izobrazbeni potencial ljudi. Socialni kapital pa označuje možnosti mobiliziranja drugih socialnih struktur in skupin za cilje in namere posameznikov

ali posameznih skupin. Vse te oblike kapitala pomenijo izvore družbene moči. Izvori moči se lahko menjajo: na primer posest ekonomskega kapitala se lahko izrabi za nakup kulturnih dobrin in privilegijev.

Sodobne družbe naj bi karakterizirali čedalje večja družbena teža in moč kulturnega kapitala ter relativno upadanje družbene teže in moči ekonomskega kapitala. To sta povzročila hiter razvoj znanosti in tehnologije ter potreba po vedno boljši izobrazbi vedno večje množice ljudi.

V vseh družbenih skupinah in razredih se mladost zaznava kot čas za pridobivanje čim višje in kakovostne izobrazbe, višjih izobrazbenih in poklicnih nazivov, da bi mladi tako družbeno potrdili osebne pridobitve v kulturi in se osamosvojili od nadaljnjih tveganj.

Krepitev kulturnega kapitala nasproti ekonomskemu pa ima za mlade tudi negativno posledico tam, kjer v družbi še vedno prevladuje ekonomski kapital. Mladi lahko to nadomestijo le z intenzivnejšim pridobivanjem drugih kapitalov, zlasti socialnega in kulturnega. Kulturni kapital si mladi prisvajajo v prostem času in s posestjo potrošniških predmetov, z različnimi naslovi in priznanji, za katere se morajo včasih zelo potruditi. V ravnanju s potrošniškimi predmeti se skriva veliko nakopičenega kulturnega kapitala, ki tako prehaja na potrošnike. Med sistemi naslovov in priznaj za mlade so danes najbolj izdelani športni sistem, industrija zabavne glasbe in tudi industrija novih tehnologij.

Mladi, ki preko ekonomskega kapital ne morejo priti do kulturnega in socialnega kapitala so kategorija mladih, ki so v potrošniki globalni shemi zavzeli pozicijo z veliko prostega časa in malo denarja, zato so organom nadzora (policiji) bolj na očeh.

Slojevsko diferencirano možnosti preživljanja prostega časa pojasnjujeta tudi Emler in Reicher (Tivadar v Ule,2000,158). Otroci iz premožnejših družin naj bi imeli lažji dostop do bolj »s sofisticiranih« oblik preživljanja prostega časa, svoje sobe v katere lahko povabijo prijatelje, svoje računalnike, video rekorderje in televizije. Tovrstne dejavnosti pa so tudi družbeno oziroma starševsko bolj nadzorovane. Slojevska pripadnost pa lahko vpliva na pojavljanje prestopniškega vedenja tudi po drugi poti. Številne študije ugotavljajo velik razkorak med kulturo delavskih otrok in šolsko (organizacijsko) kulturo, ki je močno srednjeslojska. Zato učitelji pogosteje kritizirajo njihov način govorjenja, videz in manire.

Prek tega postanejo otroci negativno naravnani do šolskih avtoritet. Mnogokrat so zaradi pomanjkanja denarja tudi posredno kaznovani. Gmotno pomanjkanje namreč omejuje njihovo sodelovanje v šolskih aktivnostih, ki jih je treba plačati, kar lahko daje vtis, da so šoli manj predani. Veliko dela za šolo je treba opraviti samostojno in tisti, ki doma nimajo ustreznih pripomočkov in tehnološke podpore, so lahko manj uspešni in imajo občutek, da jim je šolski uspeh neopravičeno omogočen. Otroci iz delavskih družin se v svojem vsakdanjem okolju srečujejo z ljudmi, katerih delo, če ga sploh imajo, ne prinaša ne veliko denarja, ne veliko zadovoljstva. Zato lahko mislijo, da so njihove možnosti omejene, ne glede na njihov šolski uspeh. Otroci iz srednjeslojevskih družin pa imajo drugačne izkušnje. Vidiijo, da se dober šolski uspeh izplača.

Kriminološke raziskave so od petdesetih let prejšnjega stoletja poskušale ugotoviti tudi povezave med strukturo družine in mladoletniškim prestopništvom.

Zakonca Glueck na primer, ki sta v petdesetih letih na vzorcu 500 prestopnikov in 500 neprestopnikov raziskovala strukturo družine sta kar v 60 odstotkih ugotovila, da mladostniki izhajajo iz razbitih družin (Shoemaker,2000,175).

Kasneje so te raziskave bile kritizirane, saj so raziskovalni podatki bili posredovani s strani policije in sodstva, kjer pa so lahko mladostniki iz razbitih domov bolj izpostavljeni organom pregona kot mladostniki iz nerazbitih domov.

Ko se je izkazalo, da struktura družine ne more biti zagotovo napovedovalec prestopniškega vedenja, so raziskovalci poskušali analizirati odnose v družini. Družinski odnosi se tako v kontekstu mladinske delinkvence povezujejo predvsem s pojmi *interakcije, naklonjenosti, nadzorovanja in discipline* (Shoemaker,2000,176)

2. DRUŽINA IN POSTMODERNE SPREMEMBE

V študiji z naslovom »*Družbena struktura*« iz leta 1949 v kateri je preučeval institucijo družine v 250 družbah, je George Peter Murdock (Haralambos,1999,326;Jones,1995,3) zapisal definicijo družine takole:

»Družina je družbena skupina za katero je značilno skupno bivanje, ekonomsko sodelovanje in reprodukcija. Vključuje odrasle osebe obeh spolov, med katerimi najmanj dva vzdržujeta družbeno priznana seksualno razmerje, in enega ali več otrok, lastnih ali posvojenih, ki živijo skupaj.«

Družine imajo lahko različno strukture. Najmanjšo enoto je poimenoval nuklearna družina, večje enote so razširjene družine, ki so lahko vertikalno razširjene (s člani tretje generacije, na primer starši zakoncev) ali horizontalno razširjene (s člani generacije, ki ji pripadata zakonska partnerja). Murdock je ugotovil, da so različne strukture, osnovane na strukturi nuklearne družine prisotne v vseh družbah, zato je sklepal, da je »nuklearna družina umiverualna človeška družbena skupina.« Če raziskujemo razvoj vedenj in raziskovanj o družini do danes, ugotovimo, da njegova sklepanja niso bila povsem utemeljena. Jones (prav tam) opozarja, da ni upošteval pojma moči.

Družina, struktura družine in medosebni odnosi tako v družini kot tudi odnosi med družino in družbo so se v zadnjih petdeset letih povsem spremenili. Jones predlaga naslednjo definicijo družine (prav tam, stran 5):

»Družino sestavljajo posamezniki, ki živijo (ali pa to nameravajo) skupaj daljše časovno obdobje. Med sabo so povezano z zakonsko zvezo ali pa samo emocionalno. Skrbijo za eno ali več odvisnih oseb, ali za lastne otroke, ali za prizadete odrasle, ali pa za ostarele.«

Jones razlikuje med gospodinjstvom in družino. V gospodinjstvu namreč lahko živi samo ena ali več oseb, ki pa medsebojno niso povezane. V gospodinjstvu je lahko združenih tudi več nuklearnih družin, kot so na primer komune.

V zadnjih letih skokovito narašča število »nedružinskih gospodinjstev«, ljudi, ki živijo sami.

Zanimanje sociologije za družino sega v 17. in 18. stoletje, ki se smatra za nastanek moderne družine. To je čas, ko se družbena sfera loči na zasebno in javno sfero, saj se z industrializacijo področje dela in področje zasebnosti ločita. Pojavi se nova kategorija notranjosti (Debeljak, 1998, 48). Javno je področje pridobivanja kapitala, intimno pa je beg v intimnost. Logika kapitala torej razcepi posameznikovo zavest na register eksistencialnega

zavetja in človeškosti v intimni sferi na eni ter na register tržne izpostavljenosti in eksistenčne nevarnosti v javni sferi na drugi strani. Intima kot prostor, za katerega obstaja imaginarno prepričanje, da je v načelu emancipiran od gospodarskih vplivov in produktivnega dela postane torej osnovno torišče oblikovanja meščanske subjektivnosti (Debeljak, prav tam).

Raziskovalca Michael Young in Peter Willmott (Haralambos, 1999, 350) sta v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja ponudila štiri stopnje v razvoju družinskega življenja:

1. Prva stopnja – predindustrijska družina.

Družina je enota proizvodnje: mož, žena in neporočeni otroci delajo kot tim, kar je še posebej značilno v kmetijstvu in izdelavi tekstila. To vrsto družine je kmalu izrinila industrijska revolucija

2. Druga stopnja, zgodnja industrijska družina.

Družina ni bila več enota proizvodnje, saj so bili posamezni člani zaposleni kot mezdni delavci. Žene so bile »zaščitnice dom«, moške pa so odhajali na delo.

3. Tretja stopnja - simetrična družina.

Za to družino je značilna »ločitev najožje ali nuklearne družine od razširjene družine« in spada v obdobje sedemdesetih let. Življenje družine se vrača nazaj v dom.

4. Družina četrte stopnje?

Young in Willmott napovedujeta možnost razvoja družine v četrto stopnjo. Preučevala sta življenje menedžerjev in ugotovila, da so vedno bolj usmerjeni na delo in manj na dom. Več časa preživijo s poslovnimi partnerji kot doma.

Delo Willmotta in Younga je bilo kritizirano s strani feminističnih kritik.

Ali lahko družino četrte stopnje povežemo s pojmom postmoderne družine?

Z raziskovanjem postmoderne družine se v Sloveniji ukvarjata *dr. Tanja Rener* in *dr. Alenka Švab*.

Dr. Švabova ugotavlja, da se danes ne spreminja le družinsko življenje, ampak tudi njegove percepcije in pomeni. Družina je bila v modernistični perspektivi izenačena z zasebnostjo oziroma zasebnost je bila označena s posebno družinsko obliko, nuklearno družino. Pri tej percepciji sta sporna dva vidika: Najprej, da se zasebnost sploh enači z družinskim življenjem, in drugič, da se zasebnost enači z določeno obliko družinskega življenja. Danes je tovrstna percepcija presežena tako v znanstvenem kot v vsakdanjem diskurzu. V postmodernosti gre za premik od enopomenskega definiranja družine (nuklearna družina) v smer zrazširjanja definiranja tako družine kot zasebnosti.

Postmodernost moramo najprej razločiti od pojma postmodernizem, ki je morda bolj razširjen (Alenka Švab,2001,52). Tako postmodernost razumemo kot čas oziroma družbeni okvir, v katerem živimo (Anderson, v Švab,2001,52), medtem ko je postmodernizem sklop različnih umetniških in kulturnih šol in gibanj, ki jih producira postmodernost kot družbeno stanje in kontekst. Postmodernizem se torej bolj veže na pojem postmoderne misli, ki se je razširjala že v 1970-ih letih, predvsem z mislijo. M.Foucaulta, še bolj pa skozi 1980-ta in 1990-ta leta, ko so se začele širiti tudi množice uporabnikov pojma; mnogi so se seznanjali s postmodernizmom skozi akademske kroge ali pa popularno kulturo. Zadnje čase pa postmoderna misel dobiva še večje razsežnosti z razširjanjem informacijskih in komunikacijskih tehnologij, globalnimi množičnimi mediji in vedno večjo odločenostjo po redefiniranju tradicionalnih idej glede spolnih vlog (Anderson v Švab).

Sociolog R. Inglehart, avtor ene redkih in gotovo najboljše longitudinalne empirične raziskave, v kateri preverja obstoj postmodernosti, razdeli postmoderno misel v tri širše šole:

1. postmodernizem, ki zavrača modernost: racionalnost, avtoriteto, tehnologijo, znanost, gre tudi za zavračanje »vesternizacije«,
2. postmodernizem kot revalorizacija tradicije,
3. postmodernizem kot pojav novih vrednot in življenjskih stilov, z večjo toleranco do različnih, kulturne in spolne raznolikosti do individualne izbire (Inglehart v Švab,2001,52.).

Prva vrsta postmodernizma je zaznavna predvsem v delih Lyotarda in Derridaja, medtem ko gre pri drugi večinoma za željo po obujanju nekih tradicionalnih vrednot in norm, ki so povezane predvsem z imaginarnimi predstavami o tradicionalnem družinskem življenju. Tretja vrsta postmodernizma govori o pojavu novih vrednot in življenjskih stilov, ki jih empirija zaznava predvsem v integracijskem obratu od materialističnih k postmaterialističnim vrednotam, čeprav se pojav novih vrednot in življenjskih stilov kaže tudi v drugih vidikih življenja, od spolne usmerjenosti do religije.

Razmišljanja o premiku od vrednot modernizma k vrednotam postmodernizma so nujna, saj se sociologija družine prav tako sprašuje ali obstaja postmoderna družina (Švab,2001,53).

Neposredno bi lahko na vprašanje odgovorili tako pritrdilno kot zanikalno, odvisno od tega, kateri vidik fenomena upoštevamo. Če razumemo družino v postmodernosti kot (radikalno različno od moderne (nuklearne) družine (še posebej pa od ideološke predstave o moderni nuklearni družini), potem je odgovor pritrdilen: da, lahko govorimo o postmoderne družini, saj (predvsem statistični) podatki kažejo, da je družinsko življenje v postmodernosti v veliko segmentih drugačno od tistega v modernosti. Vendar pa je to le začasen in nenatančen odgovor. Bolj se nagibamo k odgovoru, da o postmoderne družine ne moremo govoriti, saj takšna (predpostavljeno monolitna) oblika ne obstaja. Eden glavnih argumentov za to je pluralizacija družinskih oblik, ki je ne bi mogli zvesti na skupni imenovalec, postmoderno družino (Švab,2001,54).

Družina ima dva vidika - je objektivna družbena entiteta in tudi entiteta, ki jo stalno soustvarjajo posamezniki. Prav pri analizi družine oziroma družinskega življenja se, morda bolj kot v kateremkoli drugem segmentu družbenega življenja, pokaže da družina ni zgolj družbeno dana institucija, ki jo potencialno lahko spreminjajo le vplivi od zunaj (na primer intervencija države ali širše družbene spremembe), ampak predvsem mesto, ki ga producirajo posamezniki. Prav družina je tista družbena institucija kjer se posameznikova sposobnost produkcije realnosti oziroma družinskih praks najbolj izrazi, saj je družina družbeno percipirana kot zaprt milje, (vsaj navidezno) v celoti prepuščen posamezniku; kot privatni milje, v katerega »tujci« nimajo vstopa. Ravno družbena zaprtost oziroma omejenost družine je tista, ki dovoljuje družini (oziroma posameznikom v njej) dobršno mero samostojnosti pri ustvarjanju in spreminjanju družinskega miljeja oziroma realnosti, kar z drugimi besedami pomeni, da družina ni zgolj institucija, ki spreminja le z zunanji vplivi (Švab,2001,55).

Z vidika spreminjanja družinskega življenja je ta predpostavka ključna. Če bi upoštevali zgolj prvi vidik (kot objektivno dano institucijo), bi spregledali marsikateri pomemben vidik spreminjanja, predvsem pa segment, ki spreminja zaradi delovanja posameznikov in posameznic. Družina (in posamezniki) v njej torej ni zgolj pasivni objekt, ki se spreminja pod vplivom širših družbenih sprememb ampak aktivni dejavnik, ki v razmerje z družbenim okoljem vstopa tako, da ga spreminja, a se nanj tudi adaptira in s tem spreminja.

Pluralizacija družinskih oblik kot posledica možnosti posameznika, da soustvarja družinsko realnost torej ni zgolj produkt zunanjih družbenih vplivov. Danes se izraža med drugim v tem, da je tudi rezultat posameznikovih preferenc, izbire življenjskih stilov ipd.

Iz tega sledi, da zelo težko natančno definiramo različne družinske oblike, saj se različni načini družinskega življenja mešajo tudi znotraj dane družinske oblike. Družinska oblika namreč ni edini pokazatelj dinamike družinskega življenja; znotraj ene družinske forme se potencialno skriva vrsta različnih načinov družinskega življenja. Družinske forma in načina družinskega življenja ne gre enačiti, uradna statistika, na primer je ujeta v koncept družinske »forme«, s katero poskuša pojasniti družinsko spreminjanje, ni pa še metodološko razjasnjeno kako ločiti, na primer, med različnimi enostarševskimi družinami: tistimi, ki so posledica razveze zakonske zveze; tistimi, ki so enostarševske že v osnovi (torej niso posledica razveze); tistimi, ki so posledica (fizične oziroma prostorske, ne pa tudi pravnoformalne) ločitve partnerjev, reorganiziranimi družinami itn (Švab,2001,59).

Pluralizacija družinskih oblik zajema več vzporednih pojavov: zmanjševanje števila nuklearnih družin, naraščanje števila reorganiziranih družin in enostraševskih družin, pojav t.i. parastarševanja, naraščanje števila istospolnih družin in enočlanskih gospodinjstev.

Dr: Alenka Švab navaja naslednje družinske oblike:

- *nuklearne družine,*
- *reorganizirane oziroma »združene« družine, v katerih otroci živijo z očimom ali mačeho, s polsestrami ali/in brati*

- *enostarševske družine*, največji delež teh družin predstavljajo matere z otroki (kar devet od desetih družin); večanje deleža enostarševskih družine je bilo do osemdesetih let posledica naraščanja števila ločitev, od takrat pa se večja tudi skupina nikoli poročenih mater;
- *parastarševanje* je fenomen, ki so ga raziskovali predvsem v Ameriki, opredeljuje pa se kot neformalna ureditev, v kateri prijatelj, oziroma prijateljica ali družina tako materialno kot čustveno, za določeno ali nedoločeno obdobje pomaga družini, s katero ni sorodu; ocenjujejo, da je parastarševanje nastalo zaradi vse večjega števila enostarševskih družin, razširjeno pa je predvsem pri družinah z nizkimi dohodki, pojav parastarševstva bi lahko vmestili v kontekst
- *modificiranih razširjenih družin*; gre za vračanje ljudi v sorodniške sisteme, ki naj bi bili funkcionalni predvsem zato, ker nudijo največ prednosti in najmanj konfliktov ter fleksibilnost odnosov itn., razlika je ta, da v postmodernosti sorodniške mreže dopolnjujejo, včasih pa tudi nadomeščajo prijateljske;
- *enočlanska gospodinjstva*, njihovo upoštevanje pa je še ena pomembna postmoderna inovacija.

Nekoliko enostavnejšo opredelitev različnih družinskih oblik ponuja Sieder (1998,225)

Loči več vrst družin:

- a.) Običajne družine, kjer živijo skupaj (biološka) mama oče in otroci, lahko tudi posvojitelja.
- b.) Enostarševska družina – mati in otroci.
- c.) Enostarševska družina – oče in otroci.
- d.) Dopolnjena družina – mati ali oče imata novega partnerja ali partnerico, ki je kasneje prišel (prišla) v družino, v tej družini pa so morebiti še drugi otroci, lahko pa tudi skupni otroci.
- e.) Razširjena družina, v kateri živi še babica ali dedek ali kdo drug pomemben za mladoletnika.

Družbena pomembnost družinskega življenja se izraža še v tem, da družina ontološko temelji na materinstvu, ki je družbeno zaželeno tudi zato, ker se ideološko sicer zelo propagirano novo očetovstvo še ni (docela realiziralo) (Švab,2001,86). Starševstvo (p)ostaja pomembno, kar se med drugim izraža v vedno večjem zanimanju za hitro razvijajoče se produktivne tehnologije, razumevanju protektivnega otroštva in poskusih aktivnega vključevanja očetov v aktivno starševanje. Ob tem velja poudariti, da lahko podatke o naraščanju števila razvez,

upadanju števila sklenitev zakonskih zvez in upadanju rodnosti ob zgoraj navedenih indicij prav tako razumemo kot odraz pomembnosti družinskega življenja. Družinski člani lahko namreč po razvezi ostanejo v stikih in ustvarjajo nova družinska razmerja, hkrati pa se razvezane družine zelo pogosto reorganizirajo.

Najbolj je neposredno na družino vplivalo množično zaposlovanje žensk. Prav to je fenomen, ki je tako strukturno kot formalno načel moderno nuklearno družino. Poleg tega na družinsko življenje vpliva tudi razmah potrošništva (družina kot pomembna potrošniška enota), spreminjanje vrednot (obrat od materialističnih k postmaterialističnim vrednotam) in spreminjanje ideologij o družinskem življenju (pluraliziranje ideologij in njihovo osrediščanje okoli t.i. novih družbenih fenomenov, novega očetovstva, protektivnega otroštva ipd) (Švab, 2001,87).

Množično zaposlovanje žensk je povzročilo spremembo odnosov v družini. Večja odsotnost matere, njena ekonomska neodvisnost in vpliv feminističnega gibanja je povzročil tudi premik v vedenju moških, ki so se vključili v gospodinjsko delo (čeprav bolj deklarativno kot dejansko), da sodelujejo pri porodu in vzgoji.

Danes je sestavni del vsakdanjega življenja in s tem tudi družinskega življenja fenomen potrošništva (Švab,2001,89). Tu ne gre le za ideološke in ekonomske vidike, kjer je družina temeljna enota potrošnje, ampak predvsem za potrošništvo kot del osnovnega družinskega socializacijskega programa. V postmodernosti, ki jo najbolj zaznamuje prav potrošništvo, predvsem pa nova logika delovanja, je le-to postalo integralni del vzgoje, ki bi jo lahko poimenovali vzgoja za potrošništvo; ta otroke že od mladih nog vpeljuje v obvladovanje praks trošenja oziroma ustvarjanja želja po trošenju. Z logiko in dinamiko sodobnega potrošništva je značilno neskončno nizanje želja (brž ko je ena zadovoljena, se pojavi druga) in se v posameznike vpisuje predvsem skozi mehanizem modernega hedonizma, ki ni več osredotočen na občutke ampak na čustva (Campbell v Švab,89). Takšnega delovanja se je treba naučiti in družina se izrisuje kot idealni poligon za tovrstno učenje, mati kot osrednja figura socializacije (in objekt identifikacije) pa je kot potrošnica.

Družina je torej v postmoderni izpostavljena novim pritiskom, ki jo delajo ranljivo na več nivojih. Družine z odraščajočimi otroki so zaradi specifičnosti obdobja adolescence še bolj

izpostavljen stresom in pritiskom. Zaradi negotovosti, ki jo čutijo mladi, se vedno bolj vračajo v družino. Dr. Tanja Renner (Renner v Ule, 2000, 108) v raziskavi o mladih v Sloveniji leta 1998, ugotavlja, da so družinske emotivne podpore in socialne mreže v času, ko postajata tekmovalnost in selekcija za vstop v (prestižne) šole vse večji, odločilne. Poglavitne ugotovitve o razmerjih med otroki in starši so naslednje:

- V Sloveniji se – podobno kot drugod - dogaja premik od modela etične in vzgojne družine k modelu čustvene in podpirne družine. Tradicionalna rigidna postavitev generacijskih in sšpolnih vlog s heteronomnimi pravili »od zgoraj« postaja neučinkovita.
- Spreminjajo se modeli medsebojne komunikacije. Starši in otroci so nenehno, takorekoč vsakodnevno v procesu definiranja in redefiniranja v procesu lastnih družinskih vlog. Za družinsko življenje je značilno intenzivno odnosno delo, nenahna medsebojna dogovorjanja in pogajanja na vseh ravneh, med otroki in starši, med starši in med brati in sestrami. Za tako »delovno intenzivno« družino je značilna visoka stopnja tolerance in dopuščanja osebne avtonomije.
- V življenju mladih ljudi se povečuje pomen staršev, predvsem matere, na obeh ravneh, instrumentalni in čustveni.

3. EMPIRIČNI DEL

3.1. OPREDELITEV PROBLEMA

V empiričnem delu naloge preverjam *zvezo med ekonomskim položajem družin, preživljanjem prostega časa in šolanjem mladostnikov ter pojavnostjo storitve kaznivih dejanj* na Okrožnem sodišču v Ljubljani v letu 2000. Prav tako preverjam povezanost med *med strukturo družine in pojavnostjo mladoletniškega prestopništva*. Te povezave preverjam v kvantitativnem delu empiričnega dela, v kvalitativnem delu pa sem oblikovala kategorije, ki se pojavljajo najpogosteje v zvezi z *medosebnimi odnosi, avtoriteto staršev in vrstami patologije*. Te kategorije predstavljam podrobneje s posameznimi primeri, hkrati pa primerjam med njimi tudi njihovo pojavnost.

3.2 METODA

Vzorec, ki ga obravnavam zajema 258 družin mladostnikov², ki so bili obravnavani v pripravljalnem postopku. Pripravljalni postopek se uvede na zahtevo tožilstva zaradi suma, storitve kaznivega dejanja. V tem postopku mora sodnik ali sodnica raziskati ali je kaznivo dejanje bilo storjeno, hkrati pa se zbere socialna anamneza mladoletnega osumljenca. Socialna anamneza sestoji iz socialnega poročila in *razgovora s starši*.

Razgovori s starši so torej sekundarni viri moje naloge.

Razgovor s starši poteka v obliki *delno strukturiranega intervjuja*, kjer staršem zastavim točno določena vprašanja. Nanašajo se na njihovo izobrazbo, zaposlitev, šolanje mladostnika, preživljanje njegovega prostega časa in na strukturo družine. Pogovorimo se tudi o medosebnih odnosih in morebitnih posebnostih, tako pozitivnih kot negativnih (skupni projekt gradnje hiš na primer, ali pa skupno ukvarjanje s športom kot nekaj kar doživljajo kot prijetno in na drugi strani, težave zaradi nasilja, prisotnost alkohola v družini in podobno). Starše povprašam tudi po tem, ali se jim zdi, da svoje otroke še lahko vodijo in nanje vplivajo in o odnosu mladostnika do postopka na sodišču.

Metoda strukturiranega intervju je neposreden način spraševanja, kar pomeni, da spraševalec ali anketar v neposrednem stiku z vprašancem uporablja vnaprej do potankosti izdelan vprašalnik in da v načelu zastavlja vsem vprašancem ista vprašanja na enak način, poleg tega pa je njegov celotni nastop standardiziran in preišljen. Tak način spraševanja zagotavlja primerljivost in kasnejšo kvantitativno obdelavo in analizo (Mesec,1998,80).

Za strukturiran intervju je značilno, da so vprašanja zaprta, zato ima spraševanec možnost le izbrati enega izmed odgovorov, ne more pa jih sam oblikovati, tako kot v delno strukturiranem intervjuju (Burns,2000,424). *Delno strukturiran intervju* daje prednost spraševancu, dovoljena je uporaba njegovega jezika, lahko se oddalji od teme pogovora, hkrati s tem pa lahko pride tudi do tesnejšega stika med spraševalcem in spraševancem, odgovori so lahko bolj subjektivno posredovani.

² V letu 2000 so bila obravnavana samo tri dekleta in ker njihov delež ni statistično pomemben, jih nisem analizirala posebej.

Zaradi odprtosti mojih intervjujev sem del podatkov, ki sem jih pridobila v razgovorih lahko oblikovala v kvantitativne spremenljivke, tiste podatke, ki pa so bili bolj osebno posredovani, pa sem oblikovala v kategorije, ki jih analiziram v kvalitativnem delu.

3.3. KVANTITATIVNA ANALIZA PODATKOV

V kvantitativni analizi podatkov sem oblikovala naslednje spremenljivke:

- zaposlitev staršev
- izobrazba staršev
- mladostnikovo šolanje
- mladostnikov način preživljanja prostega časa
- struktura družine
- vrsta kaznivega dejanja

3.3.1. Zaposlenost staršev

Prvi del razgovora s starši se nanaša na **osebne podatke**, kjer posredujejo tudi kje so **zaposleni in kateri poklic opravljajo**. Tabela 1 nam pove ali sta zaposlena oba starša ali samo mati ali pa samo oče ali pa celo nihče. Podatki se nanašajo na družino, ne glede na to ali živijo skupaj ali ne. V rubriki *drugo* so upoštevani upokojeanci in če mati o očetu nima podatkov (obratno ni nobenega primera). V enem primeru je bil obravnavan mladoletnik, ki živi sam in ni podatkov o starših, v enem primeru pa je obravnavan mladoletnik, ki je po romskih običajih že poročen, živi z ženo in otrokom in s svojo matično družino nima stikov.

Tabela 1: *Zaposlenost staršev*

zaposlenost	število	odstotki
oba starša	130	50

samo mati	70	27
samo oče	20	8
nihče	21	8
drugo	17	7
skupaj	258	100

Delež brezposelnih mater mladoletnih storilcev kaznivih dejanj je bil v letu 2000 **16 %**. Statistični podatki objavljeni na internetni strani Statističnega urada Slovenije kažejo za leto 1999 7,7 % brezposelnost ([http://www.govsi/zrs/\(15.9.02\)](http://www.govsi/zrs/(15.9.02))). **Pri očetih** ugotavljam na mojem vzorcu **35 % brezposelnost**, kar je petkrat več kot v celotni slovenski populaciji, kjer je brezposelnost moških 7,1 %.

3.3.2. Stopnja izobrazbe staršev

Glede na vprašanje katero **stopnjo izobrazbe** so dosegli, sem dobila podatke, ki jih prikazuje tabela 2. Starši obravnavanih mladostnikov imajo lahko samo osnovnošolski izobrazbo, končano poklicno šolo, srednjo šolo in fakulteto. Posebna kategorija so tudi starši brez izobrazbe.

Tabela 2: Izobrazba staršev

Izobrazba staršev	število	odstotki
brez izobrazbe	13	5
oš	93	36
poklicna šola	85	33
srednja šola	42	16
fakulteta	17	7
drugo	8	3
skupaj	258	100

Statistični podatki o *izobrazbi zaposlenih* v Sloveniji kažejo naslednjo sliko:

Tabela 3: Statistični podatki o izobrazbi zaposlenih v Sloveniji

stopnja izobrazbe	%
nekvalificirani in neznano	19
nižje strokovne šole, visoko kvalificirani in kvalificirani delavci	34
srednje šole	28
visoke in višje šole	19

Vir: <http://www.govsi/zrs/>(15.9.2002)

Primerjava podatkov nam pove, da je v Sloveniji delež **nekvalificiranih, kvalificiranih, visoko kvalificiranih delavcev 53 %**, delež staršev, ki so dosegli podobno stopnjo izobrazbe (**osnovna in poklicna šola**) pa je na našem vzorcu kar **74 %**.

Končano srednjo šolo ima v Sloveniji **28 % aktivnega prebivalstva**, medtem ko so starši obravnavanih mladostnikov dosegli **srednjo stopnjo izobrazbe v 16 %**. Tudi podatki o **končani višji ali visoki stopnji končane izobrazbe** so na mojem vzorcu za polovico manjši kot prikazujejo stanje v Sloveniji statistični podatki, saj znaša delež teh le **7 %**.

Rezultati analize kažejo slabšo izobrazbo kot je na splošno prisotna v Sloveniji.

3.3.4. Šolanje mladostnikov

Tabela 4 nam prikazuje podatke o šolanju mladostnikov. Mladostniki, ki obiskujejo katerokoli šolo, ne glede na to ali so ponavljalci ali delajo večerno šolo, so opisani v kategoriji »se šolajo«. Če so že zaposleni, ne glede na to, katero šolo imajo končano (ali ne končano), so vključeni v kategorijo »so zaposleni«. Če se ne šolajo, niti se ne zaposlujejo jih obravnavam kot kategorijo »se ne šolajo in ne delajo«.

Tabela 4: Šolanje mladostnikov

šolanje/nešolanje	število	Odstotki
se šolajo	168	65
so zaposleni	49	19
se ne šolajo in ne delajo	41	16
skupaj	258	100

Menim, da je delež mladostnikov, ki se ne šolajo in ne delajo prevelik, saj zavzema skoraj petino obravnavanih mladostnikov. Statistični podatki o osipu v šolah ne obstajajo. Situacijska analiza o položaju otrok in družin v Sloveniji, ki jo je leta 1995 izdal slovenski odbor za UNICEF poroča o 10 % osipu v osnovnih šolah in 30 % osipu v srednjih šolah (UNICEF,1995,161), v tej številki pa naj bi bili tudi tisti mladi, ki niso nadaljevali s šolanjem po osnovni šoli.

Stopnja aktivnosti³ prebivalstva za **starostno obdobje od 15 do 19 let** je v Sloveniji v letu 1999 znašala **15,1 %** (Statistični letopis) naši podatki pa kažejo nekoliko višji, **19 % delež** tistih, ki so zaposleni.

Poglejmo še podatek **katere šole obiskujejo** obravnavani mladoletniki.

Tabela 5: Katere šole obiskujejo obravnavani mladostniki

Mlad., ki se šolajo	število	%	%/celotni vzorec
osnovne šole	10	6	4
poklicne šole	104	62	40
srednje tehnične šole	44	26	17
gimnazije	9	5	3
fakultete	1	0 (0,5)	0 (0.3%)
skupaj	168	100	65

³ Stopnja aktivnosti je odstotni **delež aktivnega prebivalstva** v delovno sposobnem prebivalstvu

Mladostniki, ki so obravnavani v pripravljalnem postopku so stari od 14 do 18 let, zato so tisti, ki obiskujejo osnovno šolo ponavljalci, oziroma obiskujejo večerne osnovne šole, tako ta podatek ni primerljiv s statističnim podatkom o učencih v osnovnih šolah.

Primerjajmo moje podatke o razporejenosti dijakov po srednjih šolah v primerjavi s statističnimi podatki.

V šolskem letu 1997/98 je bilo v srednješolsko izobraževnje vključenih 116.672 učencev. **Poklicne šole je obiskovalo 32 % srednješolcev**, medtem ko poklicne šole na našem vzorcu obiskuje **62 % obravnavanih mladostnikov** (statistični urad, prav tam)

Srednje tehnične šole obiskuje **45 % slovenskih srednješolcev**, našem vzorcu pa obiskuje poklicne šole **26 % obravnavanih mladostnikov**.

Gimnazijcev je v slovenski populaciji 23 %, naši mladostniki pa obiskujejo gimnazije samo **v 5 %**.

Iz podatkov lahko sklepamo, da se mladostniki, ki so obravnavani na sodišču v večini primerov šolajo, da pa obiskujejo v pretežni meri poklicne šole, manj pa tehnične srednje in najmanj gimnazije.

3.3.5. Prosti čas mladostnikov

Preživljanje prostega časa mladostnika, kot ga vidijo starši obravnavanih mladostnikov, sem razdelila v dve kategoriji – *aktivno* in - *neaktivno preživljanje prostega časa*. Iz povzetkov razgovorov sem razbrala tudi posamezne dejavnosti s katerimi se mladostniki ukvarjajo.

V tabeli 6 lahko vidimo na kakšen način mladostniki na mojem vzorcu **aktivno preživljajo prosti čas**. Aktivnosti sem določila po njihovi najpogostejši pojavnosti. To je šport, glasba, služenje žepnine. Pod »drugo« navajajo starši, da mladostniki radi popravljajo motorje ali pa so aktivni v raznih društvih. Najpogostejši šport s katerim se obravnavani mladostniki ukvarjajo je nogomet, sledita pa mu fitnes in borilne veščine. Redkokdaj se ukvarjajo s športi, ki zahtevajo več denarja, kot je na primer smučanje. Pomembno se mi je zdelo izpostaviti

kategorijo »pomoč na kmetiji« saj zavzema kar nekaj mladostnikov. Ti mladostniki ne izhajajo nujno iz družin, ki posedujejo zemljo in živino, pogosto hodijo zgolj pomagat babici in dedku, ki živita v bližini.

Tabela 6: Aktivno preživljanja prostega časa

dejavnost	število	odstotek
šport	51	20
glasba	7	3
služenje žepnine	35	13
drugo(popravljajo motorje)	24	9
pomoč na kmetiji	7	3
skupaj	124	48

V tabeli 7 prikazujem podatke, ki ponazarjajo **neaktivno preživljanje prostega časa**. Ukvarjanje z računalnikom je pri obravnavanih mladostnikih redkokdaj ukvarjanje s programsko opremo ali ustvarjanje programov, običajno pomeni preživljanje prostega časa ob računalniko igranje računalniških igrice. Kategorije »nič«, »druži se s problematičnimi vrstniki« in »druži se z vrstniki, ki se mi ne zdijo problematični, so urejeni, hodijo v šole, jih poznam« sem uvrstila v analizo zato, ker se dejansko, dobesedno pojavljajo v tolikih primerih kot prikazuje tabela. Kategorija »eksperimentira z drogo« se nanaša na mladostnike, katerih prosti čas je prežet z nabavo droge, običajno so to že zasvojeni mladostniki, ki pa se še ne zdravijo. Zadnja kategorija se nanaša na mladostnike, ki so brez nadzora starše, saj ti ne vedo kako njihovi otroci preživljajo prosti čas.

Tabela 7: Neaktivno preživljanje prostega časa

dejavnost	število	odstotek
računalnik	8	3

gledanje tv	7	3
»nič«	40	16
»druženje s problematičnimi vrstniki«	30	12
»druženje z neproblematičnimi vrstniki«	23	9
eksperimentira z drogo	9	3
z dekletom	15	6
starši ne poznajo njegovih prijateljev	2	1
skupaj	134	52

Podatki nam povedo, da nekoliko več mladostnikov preživlja prosti čas neaktivno, kot pa aktivno. Neaktivno preživljanje prostega časa pomeni tudi »visenje« pred blokom, potepanje po mestu, nenadzorovano nočno obiskovanje diskotek, s tem pa so mladi lahko bolj izpostavljeni nadzoru policije.

V zvezi s preživljanjem prostega časa je bila leta 1998 po naročilu Mestne občine Ljubljana, Oddelka kulturo in raziskovalna dejavnosti in Oddelka za predšolsko vzgojo, izobraževanje in šport bila opravljena raziskava z naslovom Prosti čas mladih v Ljubljani (Ule, Rener, 1998). Podatki v tej raziskavi kažejo podobno sliko, kot moje ugotovitve, 51 % mladih namreč preživlja prosti čas v okviru bolj pasivnih aktivnosti. Tudi med običajnimi »neobravnanimi« mladostniki je največji delež mladih aktivnih na področju športnega udejstvovanja, čeprav se naši mladostniki v 10 % manj primerov ukvarjajo z njim.

Pa pogledjmo podatke o preživljanju prostega časa mladih v Ljubljani (Ule, Rener, 1998, 32):

Tabela 8: Ukvarjanje mladih s prostočasnimi dejavnostmi v Ljubljani

Dejavnost	%
Poslušanje glasbe	10,7
Igranje glasbe	4,3
Ukvarjanje s športom	30,1
Ukvarjanje z ekstremnim športom	0,7

Računalništvo in elektronika	9,6
Ustvarjalno delovanje in umetnost (gledališče, fotografija, film, slikanje, kiparstvo, lončarstvo)	3,0
Klasični in moderni ples	4,8
Živali in narava (domače živali, sprehodi)	2,9
Motociklizem	1,8
Pasivne dejavnosti (lenarjenje, televizija, branje, telefon ipd.)	13,2
Rolanje, skate vožnja	1,2
Klubske dejavnosti (biljard, pikado, avtomati)	0,6
Družabno življenje (odhodi v mesto, prijatelji)	7,1
Društvene dejavnosti (taborniki, skavti, gasilci..)	1,3
Vzhodnjaške vadbe in športi	1,9
Drugo (potovanja, učenje, tuji jeziki...)	6,7

Vir: Ule, M., Renner, T.: Prosti čas mladih v Ljubljani, raziskovalno poročilo, 1998

3.3.6. Struktura družine

Tabela 8 prikazuje **strukturo družin** iz katerih izhajajo obravnavani mladostniki. Strukturo družin sem opredelila po načinu kot ga navaja A. Švab (2001,59). V nuklearnih družinah živijo oba starša in najmanj en otrok, v enostarševskih družinah pa lahko živi z mladostnikom samo mati ali pa samo oče. Parastarševske družine so tiste v katerih imata mati ali oče novega partnerja ali partnerico, hkrati pa se ohranja stik z očetom ali materjo s katero mladostnik ne živi. Razširjene družine so tiste v katerih poleg staršev živijo še babice, dedki, tete ali strici. V kategorijo »drugo« spet spadajo tisti mladoletniki, ki so omenjeni že v tabeli 1, torej mladostnika, ki živita pri babici in dedku, mladostnik, ki živi sam, mladostnik ki je že romsko poročen in s svojo matično družino nima veliko stikov.

Tabela 9: Struktura družine

strukt.družine	število	odstotek
nuklearne družine	162	63
enost.-mati	52	20
enost.-oče	10	4
parastarševske	24	9
razširjene	6	2
drugo	4	2
skupaj	258	100

Poglejmo sedaj uradne statistične podatke o strukturi družin v Sloveniji v letu 1994, kot jih navaja poročilo UNICEF:

Tabela 10: Struktura družin v Sloveniji leta 1994

vrsta družine	število	delež
vse družine	551.899	100
zakonski par brez otrok	109.594	19,9
zakonski par z otroki	325.622	59,0
neporočen par brez otrok	4966	0,9
mati z otroki	85.214	15,4
oče z otroki	14.095	2,6

Vir: Situacijska analiza o položaju otrok in družin v Sloveniji, Poročilo UNICEF, 1995, stran 33.

Struktura družin v katerih živijo mladostniki osumljeni storitve kaznivega dejanja ne odstopa od strukture družin, ki je značilna za Slovenijo. Nekoliko je povečan odstotek družin mater z otroki, kar je verjetno tudi posledica časovnega zamika.

3.3.7. Vrste kaznivih dejanj

Tabela 10 prikazuje **vrste kaznivih dejanj**, katerih so bili mladostniki osumljeni. Kazniva dejanja, ki so pojavljajo bolj poredko so vključena v kategorijo »ostalo«

Tabela 11: Kazniva dejanja katerih so bili mladostniki osumljeni.

Vrsta kaznivega dejanja	Odstotki %
velika tatvina	24
tatvina	18
izsiljevanje	9
prikrivanje ⁴	7
rop	7
ostalo	35
skupaj	100

V večini primerov so bili mladoletniki v postopku zaradi kaznivih dejanj premoženjskih deliktov, sledijo pa nasilniška kazniva dejanja.

3.4. KVALITATIVNA ANALIZA

V zvezi s kvalitativno analizo podatkov je potrebno opozoriti na subjektivnost, ki v razgovorih starših nedvomno prisotna. Zelo verjetno vsaj nekateri starši poskušajo v razgovoru družinsko situacijo prikazati v najlepši luči, saj želijo, da bi njihov otrok dobil najmilejši vzgojni ukrep, zato je subjektivnost pri kvalitativni analizi potrebno upoštevati kot metodološko napako.

⁴ To je 221. člen Kazenskega zakonika , ki govori: » ... kupil stvar za katero je vedel, da je bila pridobljena s kaznivim dejanjem ... «

3.4.1. Medosebni odnosi

Vprašanje o medsebojnem zaupanju je del vsakega razgovora. Starši, ki menijo, da tako medsebojno zaupanje lahko potrdijo, običajno navajajo brezskrbnost za denar, ki je v stanovanju dosegljiv vsakomur, neproblematiziranje ure prihoda domov ob večernih urah, zaupanje osebnih težav, večkrat poudarjajo, da jim njihovi otroci zaupajo tudi težave, ne samo poročajo. Med percepcijo dobrih medosebnih odnosov in percepcijo slabih medosebnih odnosov sem opredelila dve kategoriji, ki se pojavljata najpogosteje. To je situacija, ko starši otroku verjamejo, mu zaupajo, vendar se otrok zapira vase, ima skrbi in noče govoriti o težavah, starše pa tako stanje skrbi. V drugo vmesno kategorijo pa spadajo mladostniki, ki so izgubili zaupanje staršev, mogoče zaradi neuspeha v šoli, pogosto pa tudi zaradi postopka na sodišču.

Tabela 11 prikazuje pogostost posameznih doživljanje:

Tabela 12: Medosebni odnosi:

Medosebno zaupanje	število	odstotek
zaupanje je prisotno	140	54
mladostnik je nezaupljiv	12	5
starši so nezaupljivi	9	3
ni zaupanja	73	28
skupaj	234 ⁵	90

Nekaj več kot polovica staršev, to je v 140 razgovorih, kar je 54%, doživlja odnos s svojim otrokom kot kvaliteten. V družini obstaja zaupanje, mladostnik se drži dogovorov, njihovo stališče do vzgoje pa je demokratično.

Primeri **dobrih medosebnih odnosov:**

Primer 1:

⁵ V 24 razgovorih ni bilo mogoče razbrati kvalitete odnosov v družini.

»Pri nas se zelo dobro razumemo. Z možem sva dobra prijatelja in sem zelo vesela, da ima pred fantoma veliko avtoritete, čeprav se z njima zelo dobro razume. Večkrat gredo kdaj zvečer skupaj ven. Oba pa sva precej stroga. Davida nisva nikoli fizično kaznovala.

Zaradi postopka na sodišču ga je zelo sram, najbolj pa ga skrbi, da tega ne bi izvedeli v šoli.«

Primer 2:

»Elvis doma vse pove, tudi midva z ženo pred njim nimava nobenih skrivnosti. Denar je vedno na mestu za katerega vsi vemo, saj mu lahko zaupava.

Elvis pravi, da ni storil tega kaznivega dejanja in ker mu verjameva in zaupava nas postopek pred sodiščem prav nič ne skrbi.«

Primer 3:

»Med sabo se dobro razumemo. Z možem se o vsem pogovoriva, tako tudi o vzgoji otrok. Tudi midva imava urejen partnerski odnos. Edina stvar, ki nas je doslej zelo hudo pretresla je ta postopek na sodišču, ki je za nas zelo neprijeten in si želimo, da se čimprej konča.«

Primer 4:

»Z Andrejevim očetom ne živimo skupaj, tako da midva živiva sama. Andrej ima z očetom redne stike, vidita se dvakrat tedensko, pa tudi midva z njegovim očetom se pogovoriva vse kar je v zvezi z najinim sinom V očetovo novo družino se je Andrej lepo vključil.«

Primer druge kategorije medosebnih odnosov, kjer starši sicer mladostniku zaupajo, vendar je **mladostnik** do njih **nezaupljiv** zavzema 12 odgovorov, kar je 5 %.

Primer 1:

»Admir je bil do lanskega poletja zelo aktiven in uspešen športnik. Potem pa je spoznal neko dekle in je začel ponoči izostajati od doma. Ker sva mu do takrat lahko zaupala, kar nekaj

časa nisva odreagirala, saj sva bila prepričana, da bo ravnal pametno. Ko se je začel zapirati v svojo sobo, imeti skrivnostne telefonske razgovore, naju je začela zelo skrbeti. Čeprav sva drezala vanj, nama nič ni hotel povedati. Sedaj se zavedava, da bi morala prej odreagirati.«

Primer 2:

»Marko je zelo vase zaprt fant. Ničesar nam ne pove in čeprav ne moreva reči, da počne kaj takega kar naju bi zelo motilo, bi si želela, da bi bil bolj komunikativen.«

»Za Jana me zelo skrbi. Zapira se vase, ne govori veliko in za vse je treba drezati vanj. Ker sem posumila, da kadi travo, sem mu naredila urinski test, ki je bil negativen, vendar še vedno nisem brez skrbi zanj, zdi se mi, da ga nekaj hudo skrbi«

Nezaupljivost staršev do svojih otrok, medtem ko so mladostniki pripravljene se pogovarjati je 9 , kar so 3 % vseh odgovorov.

Primer 1:

»Načeloma sva Petru do sedaj zaupala, vendar se je najino zaupanje s tem postopkom zelo omajalo in Peter ve, da se bo moral kar nekaj časa truditi, da bo najino zaupanje pridobil nazaj.«

Primer 2:

»Branko je priznal, da je kadi travo in od takrat dalje se ne morem znebiti skrbi zanj. Neprenehoma mu pregledujem žepe, brskam po njegovi sobi, vsake tri mesece pa tudi želim, da opravi urinski test, ki je bil do sedaj vedno negativen. Kljub vsemu me skrbi, da ne bi zapadel v drogo. Sedaj pa še postopek na sodišču, vse skupaj me zelo skrbi.«

Primer 3:

»Boštjan je sedaj bolj umirjen, k čemur je najbrž pripomoglo tudi to, da je zelo problematičen fant iz okolice v zaporu in se je ta družčina okoli njega kar nekako razbila. Čeprav se drži

dogovorov glede ure prihoda domov, mu še vedno ne zaupam preveč, saj se še vedno bojim, da se bo zapletel v nova kazniva dejanja.«

Nekvalitetni, **porušeni medosebni** odnosi v družini se pojavljajo v 73 primerih, to je 28 %.

Primer 1:

»Ne vem zakaj ste me ponovno vabili na razgovor. Benotu sem postavil pogoj, da hodi v šoli in se drži pravil, ki jih jaz postavljam. Glede na to, da se jih ne drži, jaz zanj nisem več odgovoren in ga lahko pošljete v zavod.«

Primer 2:

»Martina skoraj ne vidimo. Ker ne hodi v šolo in ne dela, gre ven nekaj minut prej preden prideva midva z možem domov. Zunaj je celo popoldne, zvečer pa pride domov ob približno 22.00 uri. Potem gleda televizijo do zgodnjih jutranjih ur. Seveda naju to moti, vendar ne veva kaj storiti.«

Primer 3:

»Almira je sicer končala osnovno šolo, vendar mož ne dovoli, da bi nadaljevala šolanje, ker je prepričan, da bi lahko, če bi hodila v šolo, zapadla v prostitucijo. Nasploh je mož zelo nasilen in je zato, ker je mlajšega, dvanajstletnega sina tako zelo hudo pretepel, tudi v postopku na tukajšnjem sodišču.«

Primer 4:

»Pravzaprav ne morem reči, da so pri nas odnosi slabi, saj se ne kregamo in pretepamo. Predvsem se ne pogovorjamo. Jaka se zapira v sobo, mož čemi pred televizijo, pogosto pa tudi kaj popije, jaz pa tudi nimam več volje, da bi vedno silila v nekoga«

Primer 5:

»Amirja sem že kar odpisal. Mislim, da je nepopravljiv. Prepričan sem, da bo takoj, ko bo izpuščen iz pripora spet izvrševal kazniva dejanja, zato predlagam sodišču, da ga da v zapor, ker bo samo s tem mir pred njim. Z njim se ne da nič pogovoriti. Če pa bi se slučajno popravil, potem sem ga pripravljen sprejeti domov.«

Naši podatki lahko potrdijo tudi izsledke raziskave, ki je raziskovala slovensko mladino konec devetdesetih let (Ule,2000,108). V raziskavi so ugotovili, da sicer razredne, oziroma slojevske razlike ostajajo pomembne tudi ob koncu tisočletja, vendar pa se dodatno krepijo tudi dejavniki družinskih podpor. V življenju mladih ljudi se povečuje pomen staršev, predvsem matere, na obeh ravneh, instrumentalni in čustveni. Zlasti matere nastopajo kot izjemno pomembne »terapevtke« in blažilke stisk in konfliktov iz »zunanjega sveta. V omenjeni raziskavi je 77 % mladih odgovorilo, da zanje zelo velja trditev. »Imam občutek, da me imajo starši radi«.

Dr Anica Kos Mikuš je v članku o varovalnih dejavnikih (Kos Mikuš v RKK,43/93.str.26) navedla izsledke raziskav, ki so ugotavljali »Kaj varuje?«. Varovalne dejavnike deli na lastne otroku, njegovi družini in širšemu okolju. V kontekstu medsebojnih odnosov so varovalni dejavniki znotraj družine dobri medosebni odnosi v družini, dober odnos otroka z vsaj enim družinskim članom, dober odnos med sorojenci, jasno postavljena pravila vedenja v družini, podporni drža staršev do otroka, psihosocialno zdravje matere. Tudi tu je naveden pomemben vpliv matere.

3.4.2. Percepcija lastne avtoritete

Del razgovora je tudi pogovor o tem ali starši mislijo, da svojega otroka še lahko vodijo in usmerjajo, če je še dojemljiv za njihove nasvete. Odgovore sem razdelila v dve kategoriji - je vodljiv in ni vodljiv.

Nekaj več ko polovica staršev, to je 151, kar je 58 % meni, da svojim otrokom še **predstavljajo avtoriteto v smislu vodenja, usmerjanja in suporta pri morebitnih težavah.**

Primer 1:

»Andrej se vedno drži dogovorov glede prihoda domov, če se mu zgodi, da se zadrži, vedno pokliče po telefonu, vendar nikoli ne zamuja več kot pol ure.«

Primer 3:

»Miha je še vedno vodljiv z najine strani. Čeprav poskuša širiti svoje meje, ve da mora priti domov ob uri in nikoli ne zamuja.«

Primer 4:

»Roman me vse uboga, čeprav ga večinoma ni doma. Popoldneve preživlja pri stricu v sosednji vasi, ker skrbi za njegove konje, doma pa prav tako postori vse, kar se mu naroči. Za kurjavo, vodo in sploh take moške zadeve.«

Kot **nevodljive** doživljajo starši svoje otroke v 91 primerih, kar je 34 %⁶.

Primer 1:

»Priznam, da se Gregorja bojim in ga ne obvladam. On komandira mene, ne jaz njega. V stanovanje vodi prijatelje, njegovo dekle živi tako rekoč že pri nama, jaz pa se jima umikam. Imam občutek, da me lastni sin izriva iz stanovanja.«

⁶ V šestnajstih razgovorih ni bilo možno razbrati percepcije lastne avtoritete.

Primer 2:

»Zbolela bom od skrbi za Veljka. Neprenehoma mu govorim naj opusti te prijatelje, pa me ne posluša.«

Primer 3:

»Martin je z odhodom v srednjo šolo postal povsem nevodljiv.«

3.4.3. Pojavnost patoloških vzorcev vedenja v družini

Patološki vzorci vedenja se lahko pojavljajo s strani staršev ali s strani mladostnikov. Kot patološke vzorce si razlagam tista vedenja v družini zaradi katerih drugi člani trpijo, jih doživljajo kot neprijetne. Taka vedenja se pojavljajo v 89 primerih, kar je 35 % celotnega vzorca.

Patološki vzorci vedenja s strani odraslih so naslednji:

V največ, štirinajstih primerih so matere poročale o **prisotnosti alkohola v družini s strani očeta.**

Primer 1:

»Z Amirom živiva sama, saj sem se od moža ločila zaradi alkohola. Amir na očeta ni navezan, od začetka sta se videvala bolj pogosto, zadnje čase pa sta se odtujila, saj mu je kar naprej nekaj obljubljal, obljub pa ni izpolnil.«

Primer 2:

»Delam popoldne, zato je Dušan povsem brez nadzora. Je že res, da je popoldan doma tudi mož, vendar on se ne zanima zanj, celo popoldne preživi v sosednjem bifeju.«

Nasilje, največkrat hkrati z alkoholom je prisotno v dvanajstih primerih.

Primer 3:

»Nasilje je v naši družini bilo vseskozi prisotno. Mož je trenutno v zaporu ravno zato, ker je bil obsojen, ko me je tako hudo pretepel, da sem komaj preživela. Vsi trije, oba sinova in jaz se zelo bojimo kaj bo, ko se bo vrnil iz zapora.«

Primer 4:

»Dejanov oče me je pretepal, zato sem se od njega ločila. Pred nekaj leti sem spoznala drugega moškega s katerim imam sedemletnega sina, vendar je tudi on nasilen, še posebej do Dejana.«

Primer 5:

»Jaz in Damir sva muslimana, vendar je moj sedanji mož, ki je druge vere, pravoslavac iz Srbije, zahteval, da se preimenujema in tako imava zdaj imeni, kot nama jih je izbral on. Moj sedanji mož Damira zelo maltretira, tako fizično kot psihično. Damir je sedaj v priporu zato, ker se mu je uprl, ko ga je hotel preteptati s kuhalnico. Damir je sedaj že velik sedemnajstleten fant in ga je udaril nazaj tako močno, da je moral po zdravniško pomoč, poklical pa je tudi policijo.«

V devet primerih se **starši večkrat niso odzvali na vabila sodišča**, tako da se je bilo potrebno poslužiti osebne vročitve preko sodnega kurirja, policije ali pa je celo morala biti izvedena prisilna privedba.

V treh primerih **mati pretirano uživala alkohol**.

V treh primerih je bil **mladoletnik izrazito veliko sam doma**.

V enem primeru je prisotno **psihično nasilje s strani očeta**.

V ene primeru so bili **starši do mladostnika izrazito poklicno zahtevni**, celo preko njegovih zmožnosti.

V enem primeru je bila **mati versko zelo obremenjena** in je s tem prepričevala tudi sina k pretiranemu zatekanju v vero.

V enem primeru je postopek pred sodiščem vplival na mladostnika v tolikšni meri, da to **preveva celo njegovo življenje**, zaradi tega je popustil v šoli, zelo pa je izgubil tudi zaupanje vase.

V treh primerih je **oče bil ali je v zaporu**.

V enem primeru ima je imel **oče težave z drogami**.

V enem primeru je **mladostnik zamenjal že tri rejniške družine**.

V dveh primerih so **starši pritiskali na sodišče naj namesti mladostnika čimprej v vzgojni zavod**.

V enem primeru je **oče naredil samomor**.

V treh primerih sta bila **starša v času razgovora v hudih medosebnih konfliktih**.

V dveh primerih je bilo zaznati, da so **starši otroka izrazito odklanjali**.

V enem primeru so starši **izrazito poudarjali nacionalno nestrpnost**.

Primer 6:

»Draganu gre v šoli čisto dobro, moti me le to, da tisto šolo obiskujejo tudi muslimani. Prepričan sem, da je zaradi njih začel izvrševati v kazniva dejanja. Sicer pa je že v osnovni šoli bil vsega kriv, predvsem zato, ker ni Slovenec.«

Neprimerno vedenje s strani mladostnika, se pravi vedenje, ki ga starši ne odobravajo in jih skrbi, se pojavlja v 23 primerih, kar je 9 % celotnega vzorca.

O **eksperimentiranju mladostnika z drogo** ali celo o zasvojenosti so starši poročali v osmih primerih.

Primer 7:

»Prepričana sem, da je zasvojen s travo, čeprav tega noče priznati. Pravi, da pokadi kakšen zvitek samo tu in tam, da to ni zasvojenost. Bila sem že pri njegovi zdravnici in na društvu UP, pa mi nikjer ne morejo pomagati, če ni on pripravljen sodelovati.«

Zgodi se tudi, da je **mladoletnik zelo agresiven do družine**. Takšna situacija se je pojavila v sedmih primerih.

Primer 8:

»Moj sin je na sodišču obravnavan, ker sem sam dal prijavo, saj maltretira celo našo družino. Najbolj ima na piki mlajšo hčerko. Izživlja se nad njo, agresiven pa je tudi do mame. Ker je fizično napadel tudi mene, je šel predaleč, zato sem poklical policijo.«

V treh primerih so starši poročali o **sindromu hiperaktivnosti**.

V dveh primerih so starši poročali o **težavah z drogo v preteklem obdobju, do sedaj pa naj bi se že uredil**.

V dveh primerih so starši poročali o **poskusu samomora**.

Primer 9:

»Mitja se zadnje leto zapira v svojo sobo in neprenehoma riše smrtne glave. Je zelo neurejen, se ne umiva, veliko pa tudi govori nesmiselnosti življenja. Z možem mu želiva pomagati, zato sva večkrat prosila za pomoč različne institucije, od splošnega zdravnika, do psihiatrov in socialnih delavce, vendar vsi pravijo, da mu ne morejo pomagati, če se sam ne javi na pregled. Pred nekaj dnevi je poskušal narediti samomor, tako da je sedaj na zaprtem oddelku Psihiatrične bolnišnice v Polju.«

V enem primeru ima **mladoletnik večje težave z alkoholom**.

3.4.4. Odnos mladostnika do postopka

V razgovoru s starši se ne pogovarjam o kaznivem dejanju, niti o tem ali je mladoletnik kriv ali ne, pogovorimo pa se o odnosu njihovega otroka do postopka samega. Mladoletniki imajo po pripovedovanju staršev v **160 primerih, kar je 62 % primeren odnos do kaznivega dejanja**, to pomeni, da se zavedajo resnosti postopka; da jim je žal, da so se zapletli v dejanje; da so odločeni, da se to ne bo več zgodilo in da so s tem, ko jih je dobila policija in so starši povabljeni na razgovor na sodišče, spremenili svoje vedenje – bolj se držijo dogovorov, več so doma...

O neprimernem odnosu do postopka, ki se pojavlja v 30 % primerih (to je v 77 mladostnikov)⁷, govorimo takrat, ko mladoletniki niti postopka, niti policije, niti staršev ne jemljejo resno. Iz ulice imajo informacije, da se jim »tako ali tako ne more nič zgoditi«, da kot mladoletniki ne morejo biti resno kaznovani, pogosto pa so tudi orodje v rokah preizkušenih polnoletnih oseb, ki mladoletnike zavajajo v kazniva dejanja⁸.

Primer 1:

»Marko zelo obžaluje, da se je zapletel v kaznivo dejanje, ima moralnega mačka do cele družine, saj mu je zelo neprijetno, da sva tudi midva sedaj vpleta v postopek.«

Primer 2:

»Postopki na sodišču, ki jih ni malo, ga prav nič ne skrbijo, ker misli, da ni kriv in ker mu načeloma zaupava, mu verjameva tudi v tem primeru.«

Primer 3:

»Miha je do postopka povsem nekritičen, misli da mu, dokler je mladoleten, nihče nič ne more. Vidim pa, da se zelo zapira vase in misli, da ga v notranjosti le skrbi, kako se bo izteklo.«

4. INTERPRETACIJA REZULTATOV

V svoji diplomski nalogi sem ugotavljala povezanost med pojavnostjo prestopniškega vedenja in različnimi okoliščinami v katerih mladostniki živijo. Uporabila sem kvantitativne in kvalitativne spremenljivke, ki sem jih pridobila iz razgovorov s starši.

Analiza rezultatov nam pove, da življenjske okoliščine mladostnikov, ki so osumljeni storitve kaznivega dejanja v glavnem ne odstopajo od življenjskih okoliščin drugih, običajnih

⁷ V 21 primerih ni bilo možno razbrati odnosa mladostnika do postopka na sodišču.

⁸ Vlasta Nusdorfer, ljubljanska okrožna tožilka, vodja oddelka za mladoletniško prestopništvo v Oni, 3. septembra 2002: »Pogosto namreč polnoletniki izrabljajo in zavajajo mladoletne storilce, da jim pomagajo pri prevozu ilegalcev, se vpletajo v posle z mamili, rekoč, da se jim ne bo zgodilo nič hudega, da bodo dobili zgolj ukor ali strožje nadzorstvo, česar pa ne jemljejo resno.«

mladostnikov, zato bi se bilo potrebno povprašati po »ključu« s katerim so eni mladostniki izpostavljeni organom pregona drugi pa ne.

Kvantitativna analiza podatkov o **zaposlenosti**, oziroma nezaposlenosti staršev nam pove, da sta samo v polovici družin obravnavanih mladostnikov zaposlena oba starša, kar družini omogoča primeren ekonomski standard. Drugi starši so nezaposleni, oziroma je zaposlena samo mati ali oče.

Analiza podatkov o **izobrazbi staršev** je pokazala, da je v primerjavi z izobrazbo zaposlenih v Sloveniji struktura izobrazbe staršev obravnavanih mladoletnikov nižja, saj ima nižjo stopnjo izobrazbe kar 74 % staršev, medtem ko je podobna izobrazba v Sloveniji prisotna v 53 %.

Obravnavani mladostniki se sicer v več kot polovici primerov, to je 65 % **šolajo**, vendar pa v glavnem obiskujejo poklicne šole, kar je 62 % šolajočih, medtem ko je delež učencev na slovenskih poklicnih šolah 32 %.

Prav tako kot običajni mladostniki v Ljubljani, ki so bili zajeti v raziskavo o **preživljanju prostega časa**, tudi naši mladostniki v polovici primerov preživljajo čas pasivno, z gledanjem televizije, sprehajanjem ali kar tako visenjem pred blokom. Med aktivnimi pristočnimi aktivnostmi prevladuje, prav tako kot med mladimi v Ljubljani ukvarjanje s športom, ki se pojavlja na našem vzorcu v 20 %, na vzorcu, ki je bil uporabljen za raziskavo pa v 30 %.

Tako kot nekatere teorije, je tudi javno mnenje prepričano, da je vzroke za mladinsko prestopništvo potrebno iskati v družini. Zanimalo me je torej ali je **struktura družine** lahko pokazatelj mladoletniškega prestopništva. Ugotovila sem, da je delež nuklearnih družin pri mojem vzorcu celo večji kot je delež nuklearnih družin v Sloveniji. Nekoliko višji kot je situacija v Sloveniji, je delež enostarševskih družin, kjer živi mati z otroki, prav tako pa tudi delež družin kjer živi z otroki oče.

Kot zanimivost me je zanimalo tudi katere **vrste kaznivih dejanj** se pojavljajo najpogosteje. Analiza je pokazala, da mladostniki najpogosteje izvršujejo kazniva dejanja, ki so povezana s premoženjem, to so tatvine in velike tatvin, sledijo pa izsiljevanja, ropi, kazniva dejanja prikrivanja (ko mladostniki kupujejo stvari, ki so bile ukradene) in ropi.

Analiza kvalitativnih podatkov se je nanašala na ugotavljanje kvalitete odnosov v družini, na ugotavljanje percepcije staršev o svoji avtoriteti oziroma vplivu na vedenje mladostnika, na pojavnost posebnih patološki vzorcev vedenja s strani staršev ali mladostnikov in na odnos mladostnika do postopka na sodišču.

Ugotovila sem, da starši v polovici primerov, to je v 54 % doživljajo **odnose v družini** kot kvalitetne, odgovore pa sem ponazorila tudi s primeri. Omajane medosebne odnose sem razdelila v dve kategoriji. Prva se nanaša na družinske odnose, ki so omajani zaradi nezaupanja staršev do mladostnikov. Takih primerov je 9, to so 3 % od celotnega vzorca. Druga kategorija se nanaša na odnose, kjer je nezaupljiv mladostnik - se odmika, ima svoje življenje, kar starše skrbi; želijo se mu približati in pomagati, ker predvidevajo, da ima težave. Takih primerov je 12, kar je 5 % odgovorov.

Porušeni družinski odnosi se pojavljajo v 73 primerih, kar je 28 % odgovorov.

Primerjava kvalitete družinskih odnosov nam pove, da so v manj kot tretjini obravnavanih mladostnikov prisotni porušeni medosebni družinski odnosi.

Percepcijo doživljanja lastne avtoritete staršev sem oblikovala v dve kategoriji. Prva kategorija se nanaša na mnenje staršev, da lahko svojega otroka usmerjajo in vodijo, je dojemljiv za njihove nasvete in se drži dogovorov. Teh staršev je 151, kar je 51 %. Druga kategorija pa se nanaša na starše, ki menijo, da njihovi otroci niso več dojemljivi za njihove nasvete, vzgojo, živijo že bolj po svoje in se ne držijo dogovorov. Ti odgovori so tudi pokazatelji nemoči staršev. Takih odgovorov je 91, kar je 34 %.

Kvalitativna analiza razgovorov je pokazala tudi primere **patološki vzorcev vedenj** v družini, ki se lahko pojavljajo s strani staršev ali mladostnikov. Taka vedenja je zaznati v 89 primerih, kar je 35 % od celotnega vzorca. S strani staršev se največkrat pojavlja prisotnost alkohola v družini, to je v 14 primerih, nasilje s strani očeta, to je v 12 primerih, in nezanimanje staršev za postopek na sodišču, to je v 9 primerih. Deviantna vedenja s strani mladostnikov pa se pojavljajo v 23 primerih, največkrat v zvezi z eksperimentiranjem z drogo, ki se pojavlja v 8 primerih in agresivnostjo do ostalih družinskih članov, ki se pojavlja v 7 primerih.

Odnos mladoletnika do postopka na sodišču je prav tako del vsakega razgovora, zato sem v analizi povzetkov razgovorov razbrala dve kategoriji. O primernem odnosu do postopka na sodišču govorimo takrat, ko starši poročajo, da njihov otrok jemljejo postopek odgovorno, ne glede na to ali se čuti krivega ali ne. To pomeni, da se odzove na vsa vabila sodišča in da do konca pripravljalnega postopka sodeluje s centrom za socialno delo. Takih primerov je 160, to je 62 %, o neprimernem odnosu, ko starši poročajo o brezbržnosti mladostnika do postopka, pa govorimo v 77 primerih, to je 30 %.

V zvezi s kvalitativno analizo podatkov je potrebno še enkrat opozoriti na subjektivnost in pristranost povzetkov razgovorov, saj je to zelo umetna situacija in starši lahko posredujejo tudi nekoliko »olepšane« informacije. Kljub temu pa nimam izkušenj, da bi pogosto srečevala starše, ki bi namenoma prikrivali informacije, nasprotno, večkrat celo prosijo sodišče, da bi mladoletniku izreklo vzgojni ukrep, ki bi mu pomagal prebroditi mladostniško vihravost.

Tako lahko svojo domnevo, da mladostniki, obravnavani na okrožnem sodišču v Ljubljani **izhajajo iz družin z nižjim ekonomskim statusom potrdim**. Domnevo, da obravnavani mladostniki **nekreativno preživljajo prosti čas** lahko **potrdim delno**, saj jih polovica v resnici preživlja prosti čas pasivno, vendar pa ti podatki ne odstopajo od podatkov iz raziskave, ki je raziskovala prosti čas neobravnavnih mladostnikov.

Domneve, **da v večini primerov niso vključeni v sistem šolanja, niti v sfero dela ne moremo potrditi**, saj so naši podatki pokazali, da je takih mladostnikov le 35 %.

Prav tako **ne moremo potrditi** domneve, da **izhajajo iz družin kjer prevladujejo nekvalitetni medosebni odnosi**, kakor tudi **ne moremo potrditi domneve**, da jim starši ne predstavljajo avtoritete .

5. SKLEPNE UGOTOVITVE.

S svojo nalogo sem želela preveriti teze, ki so v preteklem obdobju empirično dokazale povezanost med mladoletniškim prestopništvom in

- slabšim socialno ekonomskim položajem (Shoemaker,2000,179)
- konfliktnim družinskim okoljem (Shoemaker,2000,173;Goetting Ann v Wright in Wright,1994,7;Glueck v Singer, 1997,14)
- izključenostjo iz procesa izobraževanja (Shoemaker, 2000,105),

Ugotavljam, da zveze med mladoletniškim prestopništvom in konfliktnim družinskim okoljem pri slovenskih mladoletnih prestopnikih, prav tako kot zveze med izključenostjo iz procesa izobraževanja in prestopništvom niso tako močne, kot so jih dokazovale omenjene raziskave.

Zvezo med slabšim ekonomskim položajem in mladoletniškim prestopništvom v Ljubljani pa lahko potrdimo. Iz tega sklepam, da obravnavani mladostniki, izhajajo sicer iz družin z ekonomsko slabšim položajem, ne pa iz nepodpornih družin, torej niso psihološko depriviligirani.

Za primerjavo lahko to tezo potrdimo tudi z letnimi statističnimi podatki, ki jih zbiramo na mladinskem kazenskem oddelku v Ljubljani. V letu 2001, ko so bili predvidoma zaključeni pripravljalni postopki za mladostnike, ki so bili zajeti v moj vzorec, je namreč bilo **le 37 % mladoletnikom** izrečeno vzgojni ukrepi. Vsem ostalim mladoletnikom je bil postopek ustavljen⁹.

To lahko pomeni, da je v odnosih med starši in mladostniki na prelomu tisočletja prišlo do velikih sprememb, ki kažejo na večjo povezanost med družinskimi člani, na bolj demokratične odnose v družinah in na večjo protektivnost staršev do otrok. Prav tako imajo mladi imajo več možnosti za izobraževanje¹⁰, večje pa so tudi spodbude za učenje in študij s strani staršev, ne glede na slojevsko pripadnost.

⁹ V približno eni petini primerov mladostnikom krivda ni bila dokazana.

¹⁰ V zadnjih letih lahko opazimo večjo ponudbo dopisnih izobraževanj, »večernih« šol, in ponudb za šolanje ob delu.

Moje ugotovitve lahko sklenem s trditvijo, da tisti mladostniki, ki izhajajo iz ekonomsko slabše stoječih družin preživijo več časa na javnih prostorih, kjer je večji nadzor policije, to pa je spet v predelih kjer živijo revni. S tem ko imajo več časa, ki ga preživljajo na očeh »varuhov reda«, je vsak njihov prekršek takoj opažen in so prej obravnavani kot tisti mladi, ki preživljajo svoj prosti čas v bolj uglajenih okoljih.

Moje ugotovitve pa bi lahko bile zanimive tudi za nadaljnje ugotavljanje v katerih deli mesta in pokrajin, ki spadajo pod Okrožno sodišče Ljubljana zaznavamo izstopajoče pogosto pojavljanje kaznivih dejanj s strani mladostnikov¹¹.

¹¹ Poleg nekaterih mestnih predelov v Ljubljani, ki so že pregovorno problematični, opažamo v zadnjem času porast mladoletniških kaznivih dejanj na področju Kočevja, vseskozi pa po teži kaznivih dejanj izstopa tudi Zasavje.

LITERATURA:

1. Beck,Ulrich (1999):*World Risk Society*,Polity Press,Cambridge
2. Beck,Ulrich(2001):*Družba tveganja:na poti v neko drugo moderno*,Krtina,Ljubljana.
3. Cajner-Mraović,Irena(1997):*Družinska patologija mladoletnih storilcev nasilniških deliktov*.
Revija za kriminalistiko in kriminologijo, let.48,št3,str301-306, Ljubljana
4. Debeljak,A.(1989):*Postmoderna sfinga: kontinuiteta modernosti in postmodernosti*,Wieser,Celovec,Salzburg
5. Gillis,J(1999):*Mladina in zgodovina*,Aristej,Ljubljana
6. Haralambos,M.,Holborn M.(1999):*Sociologija.Teme in pogledi*,DZS,Ljubljana
7. Jones,C.L.,Tepperman,L.,Wilson,S.(1995):*The Futures of the Family*,Prentice-Hall,Inc.
8. Kazenski zakonik Republike Slovenije(1994)
9. Kos-Mikuš,Anica:*Varovalni dejavniki psihosocialnega razvoja – uporabnost za preprečevanje mladoletniškega prestopništva*,RKK 43/1,str.25-32
10. Lasch,Christoper(1992):*Socializacija reprodukcije in zlom avtoritete*.V Bahovec,E.(ur)
Vzgoja med gospostvom in analizo,182-209, Ljubljana:Krt.
11. Muncie,John(1999):*Youth and Crime*,Sage Publications,London,New York.
12. Rener,Tanja(2000):*Ranljivost, mladi in zasebno okolje*.V Ule M.(ur.)*Socialna ranljivost mladih*,91-116,Ljubljana:Juventa.
13. Shoemaker,D.J.(2000):*Theories of Delinquency:(An Examination of Explanation of Delinquent Behavior)*,Oxford University press, New York.
14. Sieder,Reinhard(1998):*Socialna zgodovina družine*,Studia Humanitatis,Ljubljana.
15. Singer,Mladen(1997):*Prestopništvo otrok in mladostnikov*.V Žagar,D.(ur.)*Prestopništvo mladih,8.seminar forenzične psihiatrije*,7-12,Psihiatrična klinika: Center za mentalno zdravje,Ljubljana.
16. Statistični letopis 1991,<http://gov.si/zrs>(18.9.2002)
17. Šelih,A,ur.(2000)*Prestopniško in odklonsko vedenje mladih-vzroki, pojavi,odzivanje*,Ljubljana,Bonex založba.
18. Šircelj,Vojka(1995):*Otroci in njihove družine*.V Vojnovič,M.(ur.)*Situacijska analiza o položaju otrok in družin v Sloveniji*,30-36,Ljubljana:Slovenski odbor za UNICEF.
19. Švab,Alenka:*DRUŽINA:Od modernosti k postmodernosti*,Znanstveno in publicistično središče,Ljubljana,2001
20. Ule Mirjana,Miheljak Vlado,ur.(1995):*Pri(e)hodnost mladine*,Ljubljana,DZS.
21. Ule,M.,Rener,T.(1998):*Prosti čas mladih v Ljubljani,Raziskovalno poročilo*,Ljubljana,Mestna občina Ljubljana.
22. Ule,M.,ur.(2000):*Socialna ranljivost mladih*,Ljubljana,Juventa.

23. Wright, Kevin N., Wright, Karen E (1994): *Family life, Delinquency, and Crime: A Policymaker's Guide (Research Summary)*, New York, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
24. Zakon o kazenskem postopku (1995)

PRILOGA

POVZETEK RAZGOVORA

Z mamom mladoletnega H.B., zoper katerega je uveden pripravljalni postopek zaradi kaznivega dejanja po členu 218 KZ RS.

Razgovor je potekal na tukajšnjem sodišču 28.6.2000 ob 9.30 uri.

Na vabilo se je odzvala mati H.D., rojena 1.8.1963, po poklicu delavka, zaposlena v Kliničnem centru kot strežnica, Ljubljana.

Glede osebnosti in življenjskega okolja svojega sina pove naslednje:

»B. je že od malega bil zelo nemiren otrok in je že v prvem razredu, zato da je sploh lahko končal razred, moral jemati neke tablete za pomirjanje. Na Svetovalnem centru v Ljubljani so namo z možem rekli, da je hiperaktiven. V drugem razredu je imel učitelja, ki ga je razumel in takrat je imel odličen uspeh. Potem je normalno izdeloval osnovno šolo do konca. Ves čas osnovne šole je aktivno igral košarko, bil je eden najboljših in bil celo vključen v izbor za državno reprezentanco.

V srednjo šolo se je vpisal najprej v šolo za PTT tehnika, vendar jo je obiskoval samo tri mesece, potem pa smo ga zaradi neopravičenih ur in slabih ocen, izpisali. Do konca šolskega leta je občasno delal. Lani se je spet vpisal v šolo, tokrat ekonomsko, vendar tudi tam ni zdržal. Pri njem ni problem nerazumevanje snovi, temveč nemirnost, saj ne more sedeti 45 minut pri miru. Letos januarja je zapustil tudi to šolo in je sedaj doma. Čas ima povsem nestrukturiran. Spi do dvanajste ure dopoldan, potem pa je prost. Nekaj smo se dogovarjali v zvezi s pravili kdaj naj bo doma, vendar se ničesar ne drži. Dokaj redno kadi travo, večkrat sem ga že hotela testirati, pa ni pustil. Velikokrat je tudi agresiven, vendar ne vem, če je agresivnost povezana s travo, saj tako njegovo vedenja poznamo že od nekdaj, že v vrtcu bil agresiven.

Družbo ima predvsem z ulice, čeprav ne bi rekla, da so to zelo problematični otroci, saj je edini, ki ni nikamor vključen.

Z možem H.M. rojen 29.10. 1959, po poklicu pek, zaposlen Pekarna Vevče, imava še osemletno hčerko Tino, ki je zelo urejena deklica.

Želim povedati, da se mož nekako izogiba vsem težavam v zvezi z B. On namreč dela ponoči, čez dan pa večkrat spi. Pri vzgoji ni kaj aktiven, sicer pa sva pri B. oba tako ali tako nemočna.

Do postopka na sodišču ni brezbrizen, skrbi ga predvsem, da bi moral v vzgojni zavod, vendar je toliko brihten, da točno ve do kam lahko gre in do kam ne.

Ljubljana, 28.6.2000

Socialna delavka:

Bojana Tizmonar Javornik

Seznajna z napisano vsebino povzetka razgovora izjavljam, da je napisano vse tako kot sem povedala.